

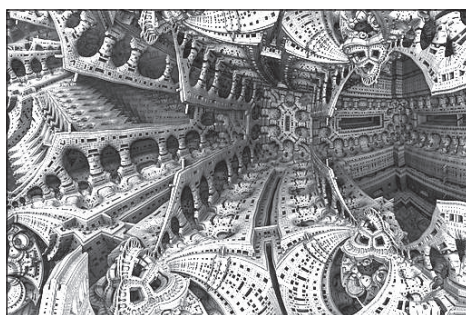
Новини

Семінар двох наукових академій

С. 2

Дискусійний клуб

Університетський курс філософії: у пошуках шляхів до мудрості

С. 7

Наш родовід

«Як жити, щоб був зміст у житті і духовний, і громадський»

С. 8

Популярна методика

Секс, дитинство і любов

С. 9

Обговорення реалізації освітніх реформ

18 березня відбулося обговорення реалізації освітніх реформ у рамках діалогової платформи «Освіта України 2021: стратегічні цілі в дії» за участю Міністра освіти і науки України **Сергія Шкарлета**, директорів обласних департаментів (управлінь) освіти і науки, ректорів ЗВО, представників Національної академії педагогічних наук України і міжнародних партнерів – Британської Ради в Україні, Cambridge University Press та ін.

Учасники заходу обговорили питання розвитку загальної середньої освіти в межах реформи «Нова українська школа», підготовки педагогічних кадрів, створення умов безпечного середовища для дітей у цифровому просторі, реформування освіти в умовах децентралізації, розвитку початкової освіти, змін у системі харчування у закладах середньої освіти, сучасних Типових освітніх програм тощо.

– Ключовим завданням МОН у 2021 році є продовження реформи системи загальної середньої освіти відповідно до Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» та Концепції «Нова українська школа». Цьогоріч ми розпочинаємо пілотування реформи «Нова українська школа» на наступному рівні – на рівні базової середньої освіти, – зауважив Міністр.

Водночас, зазначив Сергій Шкарлет, Міністерство спільно з Національною академією педагогічних наук України розпочало велику роботу на перспективу – створення старшої профільної школи та розроблення її змісту.

Міністр підкреслив, що реформа НУШ тісно пов'язана з децентралізацією. У цьому напрямі важливим є завдання з формуван-

ня спроможної освітньої системи та ефективної мережі закладів загальної середньої освіти в територіальних громадах. З цією метою МОН опрацьовує зміни до законодавства.

Сергій Шкарлет акцентував на тому, що продовження діджиталізації освітнього процесу в умовах пандемії COVID-19 є пріоритетним цього року та нагадав, що МОН спільно з Мінцифри, УІРО та ГС «Освіторія» розробило та презентувало 11 грудня 2020 року національну електронну платформу «Всеукраїнська школа онлайн» для змішаного та дистанційного навчання учнів 5–11 класів, якою наразі користуються 140 тисяч осіб.

Далі Міністр наголосив, що складовою реформи «Нова українська школа» є підготовка нового вчителя. Учителю Нової української школи – це людина, на якій тримається реформа. Без неї чи нього будь-які зміни будуть неможливими, тому один з головних принципів Нової української школи – умотивований учитель. Це означає, що наша мета – сприяти його професійному та особистому зростанню, а також підвищувати його соціальний статус. Учителю отримав свободу не лише навчати, а й свободу навчатися. І ця свобода теж передбачена реформою.

Завідувач відділу початкової освіти ім. О. Савченка Інституту педагогіки НАПН України **Оксана Онопрієнко** розповіла: наразі вчителі опановують інструменти, що їх передбачено новаціями НУШ, зокрема – для роботи з суб'єктними результатами навчальної діяльності.

– Оскільки сучасна освіта розвивається у парадигмі компетентнісного підходу, необхідно звертати увагу на два виміри ре-

зультатів навчання: об'єктивні результати, зокрема предметні знання, уміння, навички, досвід виконання способів діяльності, предметні компетентності, та суб'єктивні результати – досвід виконання творчої діяльності, загальнонавчальні уміння, ключові компетентності, особистісні якості учнів. Суб'єктивні результати навчання є новацією НУШ, тому наразі педагоги вчаться використовувати відповідний інструментарій, – наголосила Оксана Онопрієнко.

За словами **Жанни Севаст'янової**, керівника проєктів з англійської мови Британської Ради в Україні, з 2017 року Координаційний комітет з підтримки вчителів сучасних іноземних мов системно підтримує реформу початкової школи, зокрема – інститути післядипломної педагогічної освіти та педагогічні заклади вищої освіти.

До складу Координаційного комітету входять представники Goethe-Institut в Україні, Британської Ради та Французького Інституту в Україні під головуванням Міністерства освіти і науки України.

– Стратегічними напрямками співпраці з МОН Координаційний комітет вбачає підтримку вчителів базової школи, онлайн-освіту, професійний розвиток вчителів. Ми також будемо раді підтримати впровадження наставництва і супервізії у школах України. Ми також продовжуємо моніторинг результатів впровадження компетентнісного підходу у навчанні, – наголосила Жанна Севаст'янова.

Із записом трансляції можна ознайомитись на платформі YouTube.

Юрій ШЕРЕМЕТА, «ОіС»
за матеріалами сайту mon.gov.ua

Семінар двох наукових академій

18 березня відбувся Всеукраїнський науково-практичний семінар «Шкільна математична освіта і обдарованість», організований Інститутом обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України й Інститутом прикладної математики і механіки Національної академії наук України, участь в якому взяли представники науки, науково-педагогічної і широкої освітньої громадськості. Вчених об'єднав Рік математики в Україні у спільному прагненні розвитку нашої держави, зокрема пошуку обдарованої молоді, плекання інтелектуальної еліти незалежної України.

Семінар був обумовлений необхідністю привернення уваги суспільства до значущості математичної освіти у розвитку науки, економіки, особистості. А також прикладних педагогічних досліджень проблеми розвитку обдарованості і місця математики в освіті обдарованих; представлення методів і форм залучення обдарованих дітей і молоді до дослідницької діяльності; презентації інноваційних форм роботи з обдарованими учнями і студентами.

На семінарі виступили вчені Інституту прикладної математики і механіки НАН України – в.о. заступника директора з наукової ро-

боти, доктор фізико-математичних наук, доцент **Ольга Несмелова** й науковий співробітник, кандидат фізико-математичних наук, голова Ради молодих учених Інституту **Євгенія Євгенівна**; Національної академії педагогічних наук України – академік-секретар Відділення загальної середньої освіти, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України **Олександр Ляшенко**, президент Національного центру «Мала академія наук України», доктор фізико-математичних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України **Станіслав Довгий**; вчені Інституту обдаро-

ваної дитини НАПН України – директор, доктор філософських наук **Максим Гальченко**, головний науковий співробітник, доктор педагогічних наук, професор **Володимир Тименко**; науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти України, а саме: Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди – декан фізико-математичного факультету, доктор педагогічних наук, професор **Наталія Пономарьова**; доцент кафедри психологічної та педагогічної антропології, кандидат психологічних наук, доцент **Олена Малихіна**; Національного університету «Пол-

тавська політехніка» імені Юрія Кондратюка – завідувач кафедри вищої та прикладної математики, кандидат фізико-математичних наук, доцент **Наталія Ічанська**; Криворізького державного педагогічного університету – завідувач кафедри математики та методики її навчання, кандидат педагогічних наук, доцент **Дмитро Бобилев**; Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова – доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів, кандидат технічних наук **Сергій Панов**; Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти – старший викладач кафедри природничо-математичної освіти та інформаційних технологій, кандидат педагогічних наук, заслужений учитель України **Ігор Сігетій**; учитель інформатики Українського фізико-математичного ліцею КНУ імені Тараса Шевченка, кандидат педагогічних наук **Валентина Потієнко**; учителі шкіл Донецької, Одеської, Херсонської областей і м. Києва.

В результаті понад п'ятигодинного обговорення проблем за напрямками роботи семінару склалася величезна платформа можливостей математичної освіти у навчанні й розвитку обдарованих дітей і молоді України – від початкової до вищої школи. Доповідачі представили методики навчання математики для молодших школярів на основі ігрових мето-

дів; залучення старшокласників до написання науково-дослідницьких робіт та олімпіадного руху з математики й інших навчальних предметів, у яких математичні знання відіграють провідну роль; методи навчання математики у вищій школі; стратегії і системи психологічного і педагогічного супроводу обдарованих студентів факультетів природничо-математичного циклу закладів вищої освіти; сучасні напрями STEM і STEAM-освіти для обдарованих; місце математичної обдарованості у системі здібностей особистості; результати міжнародних досліджень з проблематики математичної обдарованості й ключових компетентностей особистості.

Загалом на семінар зареєструвалося майже 600 осіб, що підтверджує актуальність окресленого напрямку діяльності. Усі, хто не зміг взяти участь онлайн, матимуть можливість переглянути запис семінару на офіційному сайті Інституту обдарованої дитини НАПН України, а також на порталі «Острів знань».

Перший досвід спільного семінару двох академій залишив позитивне враження й підтвердив необхідність об'єднання зусиль фахівців різних галузей науки в досягненні спільної мети – розвитку України науковою.

Діма ДІМІТРОВ,
«ОіС»

Освітньо-науковий форум у Мелітополі

23 березня відбувся III Відкритий освітньо-науковий форум з міжнародною участю «Класична наука для Нової української школи», організований Мелітопольським державним педагогічним університетом імені Богдана Хмельницького спільно з Міністерством освіти і науки України та Відділенням вищої освіти Національної академії педагогічних наук України з метою актуалізації науково-методичного супроводу викладання класичних наук у контексті оновлення Державного стандарту базової середньої освіти.

З вітальними словами на адресу учасників форуму звернулись заступник Міністра осві-

ти і науки України **Віра Рогова**, президент Національної академії педагогічних наук України **Василь Кремень**, заступник голови Запорізької обласної державної адміністрації **Руслан Шиханов**, заступник міського голови м. Мелітополя **Михайло Семікін**.

У роботі форуму очно та онлайн взяли участь понад 300 осіб.

З ключовими доповідями виступили ректор МДПУ ім. Б. Хмельницького **Анатолій Солоненко**, академік-секретар Відділення вищої освіти НАПН України **Петро Саух**, керівник освітніх ініціатив The LEGO Foundation в Україні **Оксана Рома**, засновниця некомерційної організації «Inclusive Practices» (Грузія) **Анастасія Матвієвська**, керівник українсько-фінського проекту «Навчаємося разом» **Арто Ваахтокарі**, начальник Управління освіти Мелітопольської міської ради Запорізької області **Ірина Шербак**, завідувач кафедри психології МДПУ ім. Б. Хмельницького **Наталія Фалько**.

У доповіді «Проблема

балансування класичної і некласичної моделі освіти» академік НАПН України **Петро Саух** виокремив підходи щодо неупередженого осмислення сучасних процесів в освіті. Він обґрунтував постнеокласичну модель освіти та конкретні рішення проблем оптимізації освітньої мережі, переструктурування змісту навчання, переосмислення його стрижневих складових, побудову нових програм і методик.

Професор **Анатолій Солоненко** у доповіді «Підготовка педагогічних кадрів: здобутки, проблеми, перспективи» зазначив, що в університеті створено освітнє середовище, максимально наближене до нової концепції підготовки майбутніх учителів та започатковано діяльність системи практико-орієнтованих інноваційних лабораторій із сучасним обладнанням та використанням інноваційних методик.

Продовженням форуму стала практична частина – презентація «Методичні кейси з оновлених освітніх галузей загальної середньої освіти», де у співпраці науково-педагогічних працівників університету та учителів закладів загальної середньої освіти міста було представлено 9 методичних кейсів з освітніх галузей, визначених Державним стандартом базової середньої освіти.

Довідково:

У Мелітопольському ДПУ імені Богдана Хмельницького функціонує кілька інноваційних лабораторій, зокрема: Педагогічна лабораторія початкової школи, яка є практико-орієнтованим середовищем, максимально наближеним до майбутньої професійної діяльності; Лабораторія психофізіологічних досліджень та психології здоров'я для проведення науково-методичних, експериментальних досліджень з актуальних проблем психології та психофізіології; Освітньо-науковий центр соціокультурного розвитку дитини, оснащений обладнанням Speech Therapy, інтерактивною пісочницею, інтерактивною підлогою тощо; STEAM-лабораторія; Лабораторія аналітичного контролю та молекулярно-генетичних досліджень; Науково-методична лабораторія «LINQUA»; Центр соціологічних досліджень, що презентує партнерство між університетом, громадою, бізнесом та владою у галузі соціологічних проєктів (за результатами соціологічного дослідження, проведеного у м. Мелітополь, було створено «Модель вчителя нової української школи в умовах реалізації концепції НУШ».

Наталія ФАЛЬКО,
завідувач кафедри психології
МДПУ ім. Б. Хмельницького,
кандидат психологічних наук,
м. Мелітополь, Запорізької обл.

Виклики дистанційного навчання і їх подолання у вищій освіті

Нещодавно відбулася Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція «Актуальні проблеми навчання іноземних мов в умовах дистанційної освіти», ініційована Ізмаїльським державним гуманітарним університетом з метою обговорення та вдосконалення методів дистанційного навчання, використання інтерактивних новітніх технологій, обміну досвідом щодо ролі педагога у синхронному та асинхронному навчанні. Співорганізаторами заходу стали Інститут педагогіки НАПН України, Київський національний торговельно-економічний університет, Одеський національний універ-

ситет імені І.І. Мечникова й інші ЗВО України. У конференції взяли участь вчені, науково-педагогічні працівники, аспіранти, вчителі. З вітальними словами до учасників звернувся ректор Ізмаїльського державного гуманітарного університету **Ярослав Кічук**, який зауважив, що обставини пандемії стали потужним поштовхом для впровадження ІТ-інновацій у сфері освіти. Утвердилися нові підходи до системи навчання, що й зумовило мобілізацію освітнього потенціалу ЗВО для вирішення актуальних проблем. Конференція стане й надалі платформою для обміну інноваційним досвідом. Віце-президент

НАПН України, директор Інституту педагогіки НАПН України **Олег Топузов** у мотиваційному слові наголосив, що конференція об'єднує представників провідних закладів освіти і наукових установ, оскільки лише завдяки нерозривному поєднанню науки і практики можливо досягти виважених та якісних освітніх результатів. Подібне положення підтверджується тезами з доповіді президента Національної академії педагогічних наук України Василя Кременя на форумі «Освіта України 2021: стратегічні цілі та пріоритетні напрямки», де були окреслені результати плідної співпраці

Національної академії педагогічних наук України з Міністерством освіти і науки України та з Комітетом Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій.

Завідувач кафедри англійської філології Маріупольського державного університету доцент **Юлія Федорова** й декан факультету іноземних мов ІДГУ **Тетяна Шавловська** зазначили про важливість обраної тематики науково-практичної конференції, адже проблема здійснення дистанційної освіти стала однією з найактуальніших в Україні та світі, отже зобов'язує до оновлення освітнього процесу як у закладах середньої, так і вищої освіти.

У рамках пленарного засідання прозвучали панельні доповіді професора кафедри іноземної філології та перекладу Київського національного торговельно-економічного університету **Ірини Зварич**; професора кафедри французької філології ОНУ імені І.І. Мечникова **Мар'яни Князян**; завідувача кафедри романо-германської філології та методики навчання іноземних мов ІДГУ **Світлани Рябушко**; заступника директора з навчально-виховної роботи загальноосвітньої школи № 1 імені О.В. Суворова з поглибленим вивченням англійської мови м. Ізмаїля **Марини Москалюк**.

Єдність українського суспільства – проблема спільна

31 березня – 2 квітня тривала Всеукраїнська міжгалузева науково-практична онлайн конференція «Філософські, історіософські та педагогічні аспекти єдності українського суспільства» (в рамках XII Міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти» та виставки освіти за кордоном «World Edu 2021»). Конференцію організовано Національною академією педагогічних наук України, Інститутом обдарованої дитини НАПН України, всеукраїнською газетою «Освіта і суспільство». Проблематика конференції збирала для обговорення нагальних питань широке коло вчених з різних наукових галузей і практиків освіти – від шкільної до вищої. Привітання конференції висловив президент Всеукраїнської громадської організації «Український союз промисловців і підприємців» **Анатолій Кінах**, наголосивши на вкрай важливій проблематиці заходу.

На етапі підготовки конференції було представлено так багато цікавих доповідей за значущою тематикою, що було прийнято рішення про проведення пленарного засідання протягом двох днів замість традиційно одного. З доповідями, яких виголошено на загал 30, виступили філософи, історики, релігієзнавці, економісти, соціальні психологи, педагоги, політологи, філологи. Обговорення такої важливої проблеми, як єдність українського суспільства, тривало не формально, а навпаки – дуже зацікавлено, широко, емоційно, глибоко. Багатоаспектність викликала пристрасні дискусії, народили нові ідеї, створила атмосферу, в якій кожен відчув особисту відповідальність за майбутнє держави, розвиток суспільства, долю обдарованої молоді та здійснення її мрії в рідній країні.

Окреслимо хоча б побіжно змістовий аспект деяких ключових доповідей.

Про історичну пам'ять як фактор консолідації українського суспільства – доповідь академіка-секретаря відділення вищої освіти НАПН України **Петра Сауха**. Результати лонгитюдного дослідження символічних переваг українського суспільства як умови його морально-психологічної єдності представив директор Інституту соціальної та політичної психології НАПН України **Микола Слюсаревський**. Проблема філософського осмислення й формування суб'єктності українського суспільства було присвячено доповідь провідного наукового співробітника Інституту філософії імені Г.С. Сковороди **Назіна Хамітова**. Орієнтири сучасного українського наративу й України на ментальній карті Європи були предметом доповіді завідувача відділом української історіографії Інституту історії НАН України **Олександра Удода**. Су-

часній методології пізнання в галузі філософського й історичного знання було присвячено доповіді професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Володимира Ільїна** і провідного наукового співробітника Інституту історії НАН України **Ірини Колесник**. Релігійний вимір проблеми єдності й порозуміння українського суспільства як концепт «Український світ» представлено співдоповідцями з Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України – провідним науковим співробітником **Людмилою Филипович** і науковим співробітником **Оксаною Горкушою**. Проблема національної політичної еліти та дезінформації як загрози національній безпеці підняли у доповідях вчені Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України – відповідно завідувач відділу соціально-політичної історії **Марія Кармазіна** і головний науковий співробітник **Тетяна Бевз**.

Практико-орієнтованими були доповіді ректора Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця **Володимира Пономаренка** (щодо організаційно-економічних аспектів підтримки обдарованої молоді), професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Михайла Бойченка** (про вибір парадигми розвитку громадянського суспільства), завідувача кафедри загального мовознавства, слов'янських мов та світової літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету **Тетяни Шевчук** (відносно перекладів творів етнічних спільнот у перекладах державною мовою як фактор єднання українського суспільства), першого проректора Глухівського національного педагогічного універси-

тету імені Олександра Довженка **Галини Кузнецової** (про державну мову як засіб ідентифікації мовця з українським народом), професора Херсонського державного університету **Ніни Слюсаренко** (щодо формування громадянина-патріота в історико-педагогічному аспекті ідей Омеляна Вишневського), старшого наукового співробітника Інституту соціальної та політичної психології НАПН України **Марини Сидоркіної** (стосовно формування громадянського інтересу як умови розвитку громадянськості особистості).

Було також представлено результати досліджень суспільних явищ, пов'язаних із сьогоденням, практичний досвід освітніх закладів із формування громадянськості, патріотизму учнівського й студентського контингенту, висвітлено результати історико-педагогічних досліджень, що актуалізують аспекти виховання молоді як свідомих громадян України.

Онлайн протягом першого і другого пленарних засідань були учасники зі Львова і Львівщини, Одеси і Одещини, Івано-Франківська, Коломиї і Прикарпаття, Тернопільщини, Хмельниччини, Шостки, Глухова і Сумщини, Дніпра, Кривого Рогу і Дніпропетровщини, Полтави і Полтавщини, Херсону і Херсонщини, Мангушу і Донеччини, Києва і Київщини.

Цілісне уявлення про конференцію з урахуванням доповідей та дискусій обох днів можна скласти за відео, яке згодом буде опубліковано на сайті Інституту обдарованої дитини НАПН України, а також на порталі «Острів знань».

Лідія ТКАЧЕНКО,
«ОіС»

«Перші 100 днів діяльності»: брифінг Міністра освіти і науки України Сергія Шкарлета

26 березня 2021 року Міністр освіти і науки Сергій Шкарлет провів онлайн-брифінг, присвячений 100 дням роботи на посаді Міністра. Він поінформував про здійснене та окреслив перспективи на 2021 рік.

Зокрема на виконання Указу Президента України Володимира Зеленського «Про вдосконалення вищої освіти в Україні» №210/2020 від 3 червня 2020 року розроблено низку важливих документів, серед яких Спільно з Інститутом вищої освіти НАПН України та командою експертів з реформування вищої освіти при Еразмус+ напрацьовано нову редакцію проекту Стратегії розвитку вищої освіти України.

Активізовано роботу над створенням електронної системи моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої освіти.

Розроблено 73 проекти стандартів: 4 проекти стандартів освітнього ступеня магістра; 7 проектів стандартів доктора філософії; 62 проекти стандартів фахового молодшого бакалавра.

Спільно з депутатами Комітету з питань освіти, науки та інновацій розпочато роботу над новим законопроектом «Про професійну освіту». Команда МОН зосереджена на таких напрямках роботи, як розвиток державно-приватного та соціального партнерства на засадах співфінансування і спільного управління закладами професійної (професійно-технічної) освіти разом із представниками бізнесу.

МОН системно працює над розбудовою дошкільної і Нової української школи, цифровізацією освіти та створенням правового підґрунтя для системної трансформації позашкільної освіти. Одна з головних цілей державної політики – забезпечити доступну та якісну дошкільну освіту, яка є стартовою платформою для особистісного розвитку дитини та підготовки її до навчання. Саме тому Міністерство спільно з науковцями та педагогами розробило і затвердило нову редакцію Базового компонента дошкільної освіти, який є державним стандартом дошкільної освіти та заснований на компетентнісному підході.

З метою створення безпечного і здорового освітнього середовища в межах реформи «Нова українська школа» у грудні 2020 року Кабінет Міністрів затвердив план заходів з реалізації Національної стратегії безпечного і здорового освітнього середовища в НУШ на 2021 рік.

«На основі Державного стандарту базової середньої освіти розроблено та затверджено Типову освітню програму для 5-9 класів і розпочато розроблення модельних навчальних програм. Також у січні цього року Уряд ухвалив план заходів щодо реалізації Концепції розвитку STEM-освіти до 2027 року.

Окремо Міністр зупинився на питанні якості шкільних підручників. На початку березня стартував процес розроблення нового порядку курсового відбору підручників. Основна мета – це якісна шкільна література, що створюватиметься через прозорі механізми відбору та оцінки текстів, проведення високопрофесійних експертиз та широкі громадські обговорення.

Міністр також наголосив, що під патронатом Першої леді України Олени Зеленської розпочато впровадження реформи шкільного харчування, у межах якої буде створено спеціальний інформаційний портал.

Сергій Шкарлет звернув увагу на те, що напрям цифровізації освіти Міністерство на 2021 рік визначало як один з пріоритетних. На сьогодні активно функціонують платформа «Всеукраїнська школа онлайн» та система автоматизації роботи інклюзивно-ресурсних центрів.

У сфері науки та інновацій було здійснено важливі кроки з метою забезпечення процедури долучення України до наступної рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» і триває робота над переглядом переліку пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності.

Юрій ШЕРЕМЕТА, «ОіС»
за матеріалами сайту mon.gov.ua

Посилання на
запис брифінгу

Галина ОЛЕЙНІКОВА,
завідувач кафедри
англійської філології ІДГУ
доцент,
м. Ізмаїл Одеської обл.

Щорічна зустріч із Кобзарем

На честь 200-річчя від Дня народження генія українського народу – Тараса Григоровича Шевченка науковці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України започаткували проведення урочистого заходу з постійною назвою Круглий стіл «Громадянсько-патріотичні ідеї Тараса Григоровича Шевченка в соціокультурному та освітньому просторі України».

Цьогоріч проведено таку зустріч напередодні Дня народження Кобзаря вже восьмий раз поспіль. Особливим є те, що кожного разу захід був проведений в іншому місці. Таким чином усі учасники мали можливість побувати, крім нашого Інституту, в Літературно-меморіальному бу-

динку-музеї Тараса Шевченка, Національному музеї Тараса Шевченка, Педагогічному музеї України, Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, Національному музеї історії України та відчувати атмосферу особливого пошанування Кобзаря у різних меморіальних місцях.

На наших попередніх зустрічах були вчені й митці **Микола Жулинський, Сергій Гальченко, Павло Мовчан, Георгій Філіпчук, Іван Заєць, Валерій Франчук, Кирило Стеценко, Василь Федоришин, Василь Чебаник**. Разом з науковцями у заходах брали участь студенти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова та багатьох інших ЗВО, студенти Київського

професійно-педагогічного коледжу імені Антона Макаренка, учні київських шкіл.

Нині ми теж мали рідкісну нагоду послухати і побачити знамих Шевченкознавців. Гостями були голова Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, лауреат Національної

премії України імені Тараса Шевченка Павло Мовчан; заступник директора Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України, лауреат Державної Премії в галузі освіти (2017) Сергій Гальченко; український державний та громадський діяч, дипломат, музеєзнавець, краєзнавець, культу-

ролог, історик української культури, Міністр культури та туризму України (2005–2006) **Ігор Ліховий**; народний художник України, лауреат Державної премії імені Шевченка, заслужений діяч мистецтв України, член-кореспондент Національної академії мистецтв України, монументаліст **Анатолій Гайдамака**; народний художник України, лауреат Національної премії України імені Тараса Григоровича Шевченка Валерій Франчук; академік НАПН України **Георгій Філіпчук**.

Онлайн до зустрічі приєдналися викладачі і студенти, вчителі й учні з регіонів України (Київ, Вінниця, Івано-Франківськ, Коломия, Умань, Вишня, Полтава, Чернівці).

Лариса ЛУКЬЯНОВА, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, член-кореспондент НАПН України

Пам'яті академіка Олександри Савченко

24 березня відбулося онлайн засідання круглого столу «До 30-річчя Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського (пам'яті О. Я. Савченко присвячується)». Круглий стіл був організований сектором сухомлиністики відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського НАПН України й Всеукраїнською асоціацією Василя Сухомлинського та зібрав понад 50 учасників.

Відкриваючи засідання, директор бібліотеки **Лариса Березівська** зазначила, що діяльність Асоціації протягом усіх років

була тісно пов'язана з особистістю академіка НАПН України Олександри Савченко. Олександра Яківна була не лише засновником Асоціації і незмінним її головою, а й глибоким дослідником і популяризатором творчості Василя Сухомлинського.

У вітальному слові до учасників зібрання академік-секретар Відділення загальної педагогіки й філософії освіти НАПН України **Світлана Сисоєва** відзначила визначну роль Асоціації та її голови у розвитку сухомлиністики в Україні та світі.

З доповідями, у яких було зроблено певні узагальнення й акценти щодо діяльності

Асоціації, виступили академік НАПН України **Ольга Сухомлинська** («30-річчя Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського як особлива перспектива розгортання досліджень з біографістики та педагогічного джерелознавства»); член-кореспондент НАПН України, **Лариса Березівська** («О.Я. Савченко про діяльність Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського щодо розвитку сухомлиністики в освітньо-науковому просторі»); директор Педагогічного музею України **Олександр Міхно** («Голова Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського Олександра Яківна Савченко (1942–2020): фотоспогади»); декан педагогічного факультету Ізмайльського державного гуманітарного університету **Надія Кічук** («Домінантність ідеї комфортного дитинства у сухомлиністиці та творчому доробку О. Савченко»); професор кафедри екології, природничих та математичних наук Вінницької академії безперервної освіти **Галина Тарасенко** («Екологія душі Олександри Савченко як послідовної сухомлиністики»); професор кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та історії педагогіки Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини **Тетяна Кочубей** («Співпраця науково-дослідницької лабораторії «Василь Сухомлинський і школа ХХІ століття» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини з Всеукраїнською асоціацією Василя Сухомлинського та науковими установами НАПН України»); професор ка-

федри педагогіки, психології й освітнього менеджменту ім. проф. Є. Петухова Херсонського державного університету **Валентина Федяєва** («Осередок Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського в Херсонському державному університеті: становлення, здобутки, перспективи розвитку») та інші активні сухомлинівці.

Іншим науковим напрямом у роботі круглого столу було висвітлення деяких аспектів наукової діяльності О.Я. Савченко: підручникотворення (завідувач відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України **Оксана Онопрієнко**), ідей здоров'язбереження (завідувач кафедри фізичної культури, біології та основ здоров'я Ізмайльського ДГУ **Оксана Башишова**), віддзеркалення ідей В.О. Сухомлинського у власних роботах ученого (студентка Ізмайльського ДГУ **Лілія Комурзан**) та ін.

Насамкінець учасники засідання наголосили, що провідним напрямом у діяльності Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського, що об'єднував спільноту гуманістів з усієї України, були щорічні Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю». Кожні читання організовувала й кожен раз з новою доповіддю виступала Олександра Янівна. Символом діяльності Асоціації і прикладом служіння ідеалам гуманістичної педагогіки назавжди залишиться академік НАПН України Олександра Савченко.

Інна ТИТАРЕНКО, учений секретар Відділення загальної педагогіки і філософії освіти НАПН України

Оголошення

Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти» оголошує конкурс на заміщення вакантних посад науково-педагогічних працівників відділу наукової роботи та Центрального інституту післядипломної освіти (далі – ЦІПО):

► **професора:** кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти – 0,5 одиниці, кафедри публічного управління і проектного менеджменту – 1 одиниця.

Вимоги до кандидатів на посади професора кафедр: громадянство України, вільне володіння державною мовою, високий професійний рівень, досконале володіння педагогічною майстерністю, дотримання принципів педагогічної етики і загальнолюдської моралі, висока загальна культура, ступінь вищої освіти магістр (спеціаліст). Науковий ступінь

доктора (кандидата) наук та вчене звання професора (доцента) або старшого наукового співробітника відповідно до профілю кафедри. Науково-педагогічний стаж – не менше 5 років.

► **доцента відділу наукової роботи** – 1 одиниця та **кафедр:** економіки, підприємництва та менеджменту – 2 одиниці по 0,5; психології та особистісного розвитку – 1 одиниця; педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти – 1 одиниця.

Вимоги до кандидатів на посади доцентів кафедр: громадянство України, вільне володіння державною мовою, високий професійний рівень, досконале володіння педагогічною майстерністю, дотримання принципів педагогічної етики і загальнолюдської моралі, висока загальна культура, науковий ступінь кандидата (док-

тора) наук відповідно до профілю кафедри. Стаж науково-педагогічної діяльності – не менше 3 років;

► **старшого викладача кафедри:** публічного управління і проектного менеджменту – 1 одиниця.

Вимоги до кандидатів на посади старшого викладача кафедри: громадянство України, вільне володіння державною мовою, високий професійний рівень, досконале володіння педагогічною майстерністю, дотримання принципів педагогічної етики і загальнолюдської моралі, висока загальна культура, науковий ступінь кандидата наук або (доктора філософії) або кваліфікація магістра за профілем кафедри без вимог до стажу наукової, науково-педагогічної роботи.

Для участі в конкурсі необхідно надати:

✓ заяву про участь у конкурсі, особовий листок з обліку кадрів з фотографією, автобіографією;

✓ ксерокопію першої та другої сторінки паспорта громадянина України;

✓ копії дипломів про вищу освіту (другий рівень разом з додатками), дипломів та атестатів про науковий ступінь і вчене звання;

✓ копії документів про підвищення кваліфікації, стажування тощо;

✓ список наукових публікацій, оформлений відповідно до вимог ВАК (білетень ВАК України, 2009 р., № 5);

✓ довідку про проходження попереднього (періодичного) психіатричного огляду, яка видається відповідно до Порядку проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів, затвердженого постановою Кабі-

нету Міністрів України № 1465 від 27 вересня 2000 р.;

✓ довідка про проходження флюорографічного огляду;

✓ характеристики, рекомендації тощо.

Університет житлом не забезпечує.

Заяви та документи приймаються Конкурсною комісією за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-а (корпус 2, відділ роботи з персоналом, кімната 422-423 з 9.00 до 16.00 год.), протягом 30 календарних днів від дня публікації оголошення.

Додаткову інформацію щодо умов проведення конкурсу можна отримати за телефонами: (044) 481-38-37 та (044) 481-38-10 + внутрішній 827.

Документи, що не відповідають вимогам, Конкурсна комісія до розгляду не приймає.

Університетський курс філософії: у пошуках шляхів до мудрості ХХІ сторіччя

Філософські знання – необхідний компонент будь-якої університетської освітньої програми, особливо якщо вона має соціально-гуманітарне спрямування. Але зміст і форма подачі філософських дисциплін хвилюють часом на зайвий матеріал та застарілі методи, що не враховують можливості сучасних інформаційних і комунікаційних технологій. Подібна презентація мистецтва мислити й шукати відповіді на одвічні питання викликає у студентів помилкове уявлення про філософію, як щось архаїчне, анахронічне та непотрібне, аби бути успішним у сучасному житті. Тому, з ініціативи завідувачки кафедри соціології Київського національного університету імені Вадима Гетьмана, професорки **Оксани Гаєвської**, ми розпочали роботу над модернізацією курсу філософії та адаптацією його до сучасних умов та потреб і очікувань студентів.

Моє бачення принципів трансформації базового курсу філософії сформульовано у наступних тезах і подано на обговорення читачів газети «Освіта і суспільство».

КОРИСНІСТЬ

Серед ключових для ХХІ сторіччя компетентностей, визначених ЮНЕСКО, більшість має безпосереднє відношення до філософії та філософських дисциплін як предмету викладання. Це передусім критичне мислення, здатність до комунікації, здатність до співпраці, креативність (critical thinking, communication, cooperation, creativity – «4С»). Орієнтація саме на 4С має визначати курси філософських дисциплін як змістовно, так і формально. Так, для формування та розвитку критичного мислення чи не найважливішою дисципліною є логіка, отже вона доречна і як окрема дисципліна, і як важливий компонент більш загальних філософських курсів. Для вдосконалення комунікативних здібностей основою може стати філософія діалогу. Для формування здатності до співпраці не обійтися без етики. А креативність – це взагалі «фішка» філософії практично з моменту її виникнення. Тож треба подумати, як скласти «пазл» нової філософії – дисципліни, що оптималь-

но відповідає на виклики ХХІ сторіччя та є надзвичайно актуальною «тут і зараз». Крім того, враховуючи економічну специфіку університету, треба зробити особливий акцент на вивчення філософських ідей провідних економістів сучасності. За моїми, відносно фрагментарними, спостереженнями, більшість лауреатів Нобелівської премії з економіки впродовж останніх десятиліть – це, як мінімум, «латентні філософи»!

ЦІКАВИСТЬ

Історія філософії надає великий обсяг матеріалів, що їх можна відносно легко адаптувати до ситуації сьогодення. Філософія як «мистецтво мислити» (Бердяєв) є надзвичайно привабливою для тих, хто має схильність до міркування над вічними питаннями та пошуками моделей їх вирішення. Однією з основних форм викладання філософських дисциплін може стати відома гра «Дебати», що забезпечить і змагальність, і здатність аргументувати свою точку зору та заперечити альтернативну позицію, або ж приєдна-

тися до неї. У цій «гонитві за цікавим» саме форма проведення занять має пріоритет та виконує роль механізму залучення студентів до вирішення філософських проблем, «інфікування» (згадуючи *Батая* та забувши про COVID-19) молоді філософськими текстами.

СУЧАСНІСТЬ

Йдеться про два виміри сучасності. Перший з них – максимальне використання сучасних цифрових технологій як у процесі роботи зі студентами, так і під час їх індивідуальної роботи. Фактично тут маємо віртуальну *terra incognita*, якої не мали викладачі філософії у попередні десятиліття, і саме від нашої креативності залежить, що ми на цій землі побудуємо. Другий вимір – це осучаснення змісту та проблематики філософського знання. Як саме питання хвилюють студентів, які форми опанування вони вважають оптимальними, які з очікувань від процесу навчання в університеті можуть бути реалізованими саме у процесі вивчення філософських дисциплін – ці

та інші питання можна вирішити з допомогою колег-соціологів.

На початку 2021 року у КНЕУ імені Вадима Гетьмана було проведено опитування студентів стосовно їхнього бачення змісту та форм базового курсу філософії. Таким чином було зроблено перший (і найважчий) крок на цьому шляху. У змістовній частині курсу акцент варто зробити на підході та концепції живих філософів, з якими, використовуючи сучасні технології, можна налагодити безпосередній зв'язок. Крім того, треба проаналізувати як зміст, так і формальні підходи до викладання філософії у кращих університетах світу та подумати, як використати ці моменти у наших філософських студіях. За даними авторитетного міжнародного університетського рейтингу QS за галузями викладання, який з'явився у березні 2021 року, десятка світових університетів із найкращим викладанням філософії виглядає наступним чином: 1) New York University (NYU); 2) Rutgers – The State University of New Jersey, New Brunswick; 3) University of Pittsburgh; 4) University of Oxford; 5) Australian National University (ANU); 6) London School of Economics and Political Science (LSE); 7) University of Cambridge; 8) Harvard University; 9) King's College London (KCL); 10) Princeton University.

«ВІДСІКТИ ЗАЙВЕ»

Цей, сформульований свого часу геніальним Мікеланджело, мистецький принцип є доречним для реформування як форми, так і змісту викладання філософських дисциплін. Варто мінімізувати монологічний компонент занять. Лекційний формат, орієнтований лише на трансля-

цію знань – це, на нашу думку, дидактичний атавізм. А ось здатність показати «внутрішню кухню» як філософії – дисципліни, що втілює «любов до мудрості», так і філософування як процесу пошуку істини, критичного ставлення до реальності і самого себе, самоствердження у форматі *cogito* – це справжній доказ того, що саме ми формуємо ключові компетентності ХХІ сторіччя (і не лише). Не запам'ятовувати, а розуміти, використовувати, розвивати – ось своєрідне кредо викладання філософських дисциплін у сучасному світі та можливість довести їх незаперечну актуальність.

СТВОРИТИ ДИВО

Аристотель казав, що здивування є початком філософії. З іншого боку, сучасна психологія стверджує, що перше враження – ключове для подальшого сприйняття конкретної людини. Треба детально продумати, чим «філософським» ми можемо здивувати студентів при першій зустрічі, з чого почати їхні філософські мандри, чим ми зможемо вразити їх саме як викладачі філософії. Впевнений, що позитивне «перше філософське враження» – запорука подальшого успіху та заохочення студентів стати на самостійний шлях пошуку сенсу життя та сучасної (і, одночасно, універсальної) мудрості. На шлях, який, за висловом українського філософа Сергія Кримського, веде до «внутрішньої смислотворчості та стану свободи»!

Сергій КУРБАТОВ,
професор кафедри соціології
Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана,
доктор філософських наук

Книга, гідна високого покликання інтелектуалу

У численних публікаціях сьогодення можна загубитися, а цінне з'являється не так часто.

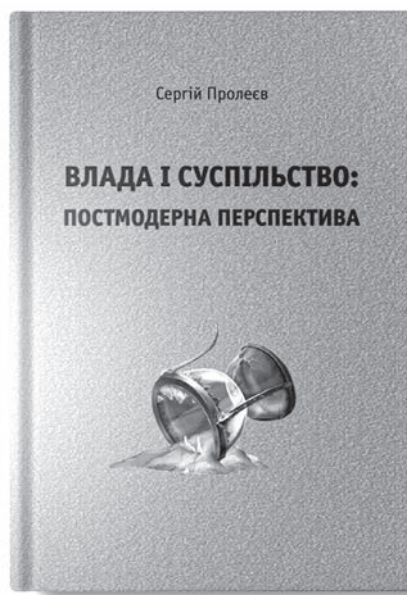
Нещодавно вийшла з друку книга Сергія Пролеєва «Влада і суспільство: постмодерна перспектива» (Київ: Дух і літера. 2021. 360 с.). Відразу зазначу: запропоноване Сергієм Пролеєвим дослідження вразило кількома обставинами. По-перше, концептуальним розмахом, оскільки автору вдалося відповісти на низку глобальних питань сучасності, причому відповіді ці обґрунтовано, викладено систематично й послідовно; по-друге, майстерним аналізом історико-концептуальних підходів до дослідження феномену влади. Автор віртуозно аналізує домодерні політичні ідеї і, що особливо цікаво, виявляє смислові «розриви» між домодерними візіями політичного життя і модерним політичним проектом, що засадничо ґрунтується на нових «ідеях розуму». Як свідчить автор, без такого розриву неможлива генеза принципово нового, модерного, феномену політики і влади. Цінним здобутком також є зосередження на сучасних, актуальних питаннях, що постають перед людством за доби глобалізації чи (можливо, більше до вподоби) в епоху постмодерну.

Певно, на поєднання глобального погляду з історичним, філософського з національно-локальним, зокрема з питаннями українського сьогодення, що постало після Майдану, здатні далеко не всі сучасні філософи. А Сергій Пролеєв, відомий вітчизняний інтелектуал, завідувач відділу філософії культури, етики і естетики Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, є од-

ним з таких. Він сміливо порушує найскладніші філософські питання суспільно-політичного буття сучасної людини і не менш сміливо на ці питання відповідає. І треба визнати: відповіді не тривіальні. З ними можна сперечатися, але на них треба реагувати, брати до уваги, вивчати, а ще краще – публічно обговорювати. Я переконаний – монографія професора Сергія Пролеєва варта такого обговорення.

Можу стверджувати, що остання книжка своєрідно продовжує раніше оприлюднене дослідження «Метафізика влади», що побачило світ у 2005-му. Роки, що відділяють ці два дослідження, виявились вельми плідними, продуктивними. Книга «Влада і суспільство» не лише продовжує попереднє дослідження, а й пропонує нові концептуальні візії тієї соціально-політичної реальності, яка постала завдяки гігантському впливу інформаційної ери, розмах якої за останні десятиліття отримав нечуваного раніше масштабу і сили, що зрештою кардинально змінило наш світ.

Якщо коротко визначити лейтмотив книги – це дослідження перипетій «влади розуму» як базової передумови модерного світопорядку. Сергій Пролеєв демонструє, що віра у могутність розуму, його непереборну силу, спроможність долати будь-які внутрішні й зовнішні бар'єри людського буття, уможливила формування західного світу. І саме розум є підмурком європейської політичної культури. Є тією силою, що визначає і формує владні інститути, і тому модерний світ постає як реальність, що склалась не спонтанно, а як реаль-

ність, до формування якої активно долучився розум, ідеї розуму. Модерний світ значною мірою є продуктом втілення ідей, розробленням яких активно займалися інтелектуали Нового часу. Звісно, автор далекий від віри у спонукальну силу виключно ідей розуму у формуванні суспільного буття – така позиція виглядала б наївною і непереконавою, але він цілком слушно розглядає вплив ідей розуму як певного регулятиву, що не визначає жорстко, а скеровує процес формування суспільної дійсності, причому як вельми рішучі, революційні трансформації суспільно-політичного буття. Ці модерні революції є нічим іншим як втіленням ідей розуму. Саме тому модерну добу ми можемо назвати «ерою розуму», чи як пише автор, епохою «влади розуму». Саме на цій основі відбулося

творення Західного світу, окреслюються нові прерогативи влади, її легітимність, чи навпаки, визначаються умови втрати владою легітимності. Вочевидь це відбувається тоді, коли влада виходить за межі «розумності» – не відповідає тим «ідеям розуму», що уможливили її формування, визначили її функції і повноваження. Феномен модерної влади суттєво залежить від чітко визначених легітимних основ існування влади не просто як політичного, але й суспільного, культурного феномену.

Вагомим концептуальним здобутком дослідження Сергія Пролеєва є аналіз феноменів нації та еліти як базових передумов модерного світу, тих фундаментальних чинників, що уможливають політику, інститути влади, визначають цілі й інструменти її здійснення.

Не менш вагомим є розділ, де автор розглядає владу в горизонті глобалізації, її претензій на універсальну значущість. Сергій Пролеєв уважно аналізує ті соціально-політичні процеси, що суттєво визначали імперативами універсалізації. Автор простежує, чому ці імперативи у повній мірі «не спрацювали», й світ зберігає неусувні відмінності, або чому все ще існують локальні, сингулярні світи. І в цьому контексті привертає увагу до тих культурних відмінностей, що тісно пов'язані з процесами глобального, постмодерного світу. Пролеєв показує, як формується напруження між глобальними претензіями розуму і власними

імперативами локальних культурних світів. Це напруження постає як своєрідна дихотомія – глобальній претензії розуму «вимагають» від людини відмовитись від власної ідентичності й зіштовхуються з потребою людини зберегти свою ідентичність, а для цього необхідно певним чином плекати, підтримувати культурні відмінності, зберігати свій сингулярний світ як неунікнну реальність, що постає не в супереч глобальному світу, а як його підстава, умова можливості існування цього світу. І без цієї підстави глобальний світ неможливий.

Дуже цікавим є останній розділ книги, де автор ґрунтовно досліджує українські соціально-політичні реалії. Пролеєв визначає політико-правовий стан України як торжество кланово-корпоративної системи. І слушно зазначає, що ця система створює цілу низку «квазі»-інституцій, що претендують на цілком легітимні владні прерогативи, головною функцією яких є не стільки формування спільного блага, вирішення суспільних проблем, скільки вирішення приватних чи корпоративних питань.

І на завершення хочу зазначити: монографія професора Сергія Пролеєва заслуговує прискіпливої уваги не лише філософів, інтелектуалів, а й політиків – тих, хто покликаний практично втілювати «ідеї розуму».

В динаміці сучасного світу час – це не гроші, а життя. Однак варто витратити його частинку, щоб увійти у світ інтелектуальних міркувань Сергія Пролеєва – гордості української філософії.

Володимир ІЛЬІН,
професор
КНУ імені Тараса Шевченка,
доктор філософських наук,
професор, член-кореспондент
НАПН України

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
доктор історичних наук,
академік НАПН України,
лауреат Національної премії України
імені Тараса Шевченка,
заслужений діяч науки України

«УКРАЇНЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МАТРИЦЯ...»

Відомо, що літографія зі згаданого портрета прикрасила «Кобзар» за редакцією Василя Доманицького (1908), а також портрет було вміщено на обкладинці журналу «Искры» (1914, № 8). Та довголітнє тиражування твору Крамського в поштовій сфері виявилось значно доступнішим і показовішим для широких народних мас. В цьому контексті зазначу, що перша поштова марка УНР (1920) містила саме портрет роботи І. Крамського, його ж було зображено на поштовій марці УСРР (1923). У 1950-х рр. в СРСР випустили тиражем 35 тис. примірників поштову листівку з твором І. Крамського («Изогиз. Открытое письмо. Портрет украинского поэта и художника Т.Г. Шевченко»), а в 1961 р. – і марку з цим портретом, а поруч розміщено «Кобзар» і смолоскип... Як бачимо, твір Івана Крамського використовували в різні часи різні, в тому числі, протилежні за ідеологією влади...

Нагадаю й про те, що український живописець і педагог Микола Мурашко ще у 1864–1867 рр. створив автолітографію з зображенням Тараса Шевченка в шапці та кожусі, а в 1906 р. у цьому вбранні портрет поета написав український художник Фотій Красицький. В образотворчому мистецтві радянських часів шапка та кожух на Шевченкові зустрічалися нерідко, скажімо, наприкінці цієї епохи поета в них зобразив заслужений художник України Олександр Максименко на картині «Т.Г. Шевченко в Петербурзі» (1985). Проте, коли заходило про міфологізацію Шевченка найперше згадувався саме портрет Івана Крамського, наприклад, у «Шевченківській енциклопедії» (2015): «І. Крамської 1871 зобразив митця в кожусі й шапці, створивши один із канонізованих згодом образів Шевченка у зрілому віці, що став українською національною матрицею...»

Тож, очевидно, що насправді передусім йдеться про один із найкращих в історії живопису портретів геніального поета Тараса Шевченка в авторстві видатного художника Івана Крамського.

ПЕРЕДІСТОРІЯ ПОРТРЕТА

Майбутній великий художник народився 1837 р. в українській козацькій слободі Нова Сотня, що на околиці повітового міста Острогозька (тепер – Воронежська область), побудованому в другій половині XVII ст. зі значною участю українських переселенців, а з 1765 р. до 1802-го місто входило до складу Слобідської України (Східна Слобожанщина). Родовід Івана Крамського мав українське коріння, в його родині порозумівалися українською мовою. Між іншим, недавно в Острогозьку відтворили під музей колишню родинну хату Крамського з солом'яною стріхою, димарем, іншими причаудами, що не залишають сумніву в її українському

походженні. Звідси й починалася глибинна духовна передісторія Шевченкового портрета. Іван Крамської вчився в Острогозькому училищі та в майстерні місцевого іконописця, згодом юнак, який виявив здібності малювальника, працював у 1853–1856 рр. ретушером-акварелістом у відомого харківського фотографа Якова Данилевського, а потім переїхав у Петербург, де в 1857 р. поступив в Імператорську Академію мистецтв – альма-матер Тараса Шевченка.

У мене немає жодного сумніву, що новий учень Академії знав про перебування Шевченка в заслання, як і про його повернення в Петербург навесні 1858 р. Абсолютно не сумніваюся, що він бачив ушлюбленого поета, очевидно, на відстані, радів з того, що Шевченко був удостоєний у вересні 1860 р. звання академіка з гравірування. Мабуть, мріяв особисто познайомитися з ним, побувати в помешканні-майстерні митця, неподалік від церкви Академії мистецтв. Та не судилося. Звісно, Крамської одразу дізнався про смерть Кобзаря, поетів приятель Лев Жемчужников писав, що «з бідної кімнати покійного розповсюдилась страшна звістка по Академії, розливалась далі, далі і пішла по місту, відшукуючи друзів і братів, кожному наносючи рану в серце». Крамської не був Шевченкові другом і братом, але він один із особливо талановитих його шанувальників, що доказав своєю творчістю. Його рана була болючою. Впевнений, учень Академії побував на поминах в академічній церкві та похороні Шевченка. Втім, про все це немає жодного свідчення – тоді ще не настав той час, коли поява Крамського фіксувалась чи запам'ятовувалася. Тож і жодного джерела не залишилося. За словами мого друга, лікаря й поета Володимира Рибки, «води не випить, що знялася в пар».

І все таки, все таки є вкрай важливе, хай опосередковане, підтвердження висловленої мною впевненості, а саме: в альбомі художника залишилася зарисовка, датована 13 вересня 1862 р., тобто часом навчання в Академії мистецтв, під назвою «Шевченко на батьківщині» (зберігається в Третьяковській галереї). Таким чином, учень Академії не тільки знав і пам'ятав про Шевченка, але й цікавився його біографією, зокрема, перебуванням в Україні, прагнув осмислити поетів образ. Очевидно, що цей твір і був першим художнім передвісником портрета, про який ідеться.

В Академії молодий Крамської досягнув помітних успіхів, у 1863 р. він уже здобув Малу срібну й Малу золоту медалі, став претендентом на Велику золоту медаль, котра відкривала шестирічну пансіонерську поїздку за кордон. Але тут виявився бунтарський характер Крамського, який духовно поєднував його з Шевченком. Він ініціює відомий «бунт чотирнадцяти», коли така кількість кращих молодих художників відмовилася писати в творчому конкурсі на Велику золоту медаль одну для всіх картину на заданий міфологічний сюжет. За словами самого художника, він охолов до академічного «мертвого і педантичного механізму викладання». Всі чотирнадцять молодих учнів демонстративно залишили престижний навчальний заклад: «Ми вийшли... з стін Академії, і я відчув себе нарешті на цій страшній свободі, до якої ми так жадібно прагнули».

У 1865 р. Крамської створює й очолює

Артіль художників, а в 1870 р. став одним із організаторів й ідеологів знаменитого Товариства пересувних художніх виставок. Між іншим, якраз у 1870 р. художник пише маловідомий нині портрет Шевченка, що передував унікальному, знаменитому творові. Відомий критик Василь Стасов зазначав: «Навіть якби Іван Миколайович залишив після себе тільки свої картини, він уже був би увічнений у нашій культурі. Але, мабуть, головним його творінням є Товариство пересувних художників, яке він організував і очолював стільки років...»

Перша пересувна виставка була відкрита в листопаді 1871 р. а Академії мистецтв, навесні 1872 р. перевезена в Москву, згодом у Київ. На ній Крамської представив картину з української тематики «Русалки. Травнева ніч» (1871), написану за повістю Миколи Гоголя «Майская ночь, или Утопленница». Сам художник говорив про те, як намагався мовою живопису передати місячне світло: «Всё стараюсь в настоящее время поймать луну... Трудная штука луна... Я рад, что с таким сюжетом окончательно не сломил себе шеи и если не поймал луны, то всё же нечто фантастическое вышло...»

1871-й був і роком створення фантастичного портрета Тараса Шевченка...

ЗАМОВЛЕННЯ ПАВЛА ТРЕТЬЯКОВА

Засновник Третьяковської галереї (1856) Павло Третьяков наприкінці 1860-х рр. замислив зібрати в ній живописні портрети відомих митців. І відразу звернувся до загальноновизнаного портретиста Івана Крамського з проханням виконати портрети Тараса Шевченка й Івана Гончарова. Щодо цього читаємо в книзі «Крамської» російського письменника, літературознавця Володимира Порудоминського: «Пока тянется дело с портретом Гончарова (а тянутся ему долго – пять лет целых), Крамской исполняет для Третьякова по фотографии тепло принятый современниками портрет Тараса Шевченко (знаменитый – в смущающей шубе и шапке); довольный Третьяков тотчас заказывает ему портреты Фонзизина, Грибоедова и Кольцова». Замовлення на портрет письменника Дениса Фонзизина художник не прийняв, а портрет Олексія Кольцова, творчістю якого цікавився Шевченко, Крамської так і не зробив, як і не виконав пізніше замовлення на портрет Івана Тургенева. Над портретом Гончарова працював дуже повільно... Тоді як українського поета і художника намалював одразу, невідкладно, і портрет Тараса Шевченка став першим у галереї, створений Іваном Крамським на замовлення Павла Третьякова. Це символічно, бо свідчить не тільки про те, яке значне місце займав Шевченко у духовному просторі художника, але й про глибоке розуміння ним екзистенційної ролі Кобзаря в історичній долі українського народу, значить, і всієї Російської імперії. Цікава маловідома подробиця. До портрета Тараса Шевченка художник замовив дуже дорогу раму, вартістю 35 карбованців – його творіння мало бути в достойній оправі. В цьому також учувається ментальна теплота у ставленні до Шевченка.

Павло Третьяков повністю довіряв художникові, тим більше, що бачив портрет Шевченка в процесі його написання. Коли Крамської, закінчивши роботу, запропону-

вав Третьякову чи комусь із довірених людей оглянути полотно, засновник Третьяковської галереї відповів йому, надсилаючи гонорар: «Кому же поручить мне осматривать портрет, когда Вы его сами осмотрели? Мне остаётся только лично благодарить Вас – если он так хорошо окончен, как я предполагаю по виденному мною».

В одній із російських мистецьких енциклопедій сказано: «Образы, створені Крамським – Л.М. Толстой, І.І. Шишкін, І.Ю. Рєпін, О.С. Грибоедов, Т.Г. Шевченко, М.С. Салтиков-Штедрін, М.О. Некрасов – являють глядачеві галерею дивовижно яскравих особистостей». Так і є, втім на перше місце в цьому видатному ряді маємо поставити портрет українського генія Тараса Шевченка, написаний 150 літ тому – 1871 р.

У статті московської мистецтвознавиці Тетяни Юденкової «П.М. Третьяков і його портретна галерея» в журналі «Третьяковская галерея» (2012, № 3) справедливо наголошено, що «проблема вибору Третьякова для портретної галереї – одна з найцікавіших дослідницьких проблем». Але в цьому точно визначеному контексті вона навіть не згадує про портрет Тараса Шевченка, хоча саме він особливо яскраво представляє демократичну та моральну позицію Павла Третьякова й Івана Крамського, що щасливо співпали.

Нагадаю, що за десять років до того художник і скульптор, Шевченків знайомий Михайло Микешин запропонував увічнити українського Кобзаря в пам'ятнику «Тисячоліття Росії» (встановлений у Новгороді в 1862 р.). разом із Тарасом Шевченком він назвав і Миколу Гоголя. В результаті через силу, в останній момент імператор Олександр II залишив у списку Гоголя, але рішуче викреслив Шевченка. Виходить, що Третьяков і Крамської ще за царювання Олександра II відновили історичну справедливість, і на мій погляд, саме портрет Івана Миколайовича продемонстрував імперії справді народне сприйняття Тараса Шевченка... В одному з листів 1880-х рр. Іван Крамської побіжно кинув: «Ніколи не звикну до стійла». Портрет Тараса Шевченка пензля великого російського художника-передвижника з українським корінням особливо переконаливо свідчить, що він не перебував в імперському стійлі Росії.

«РУШІЙНА СИЛА ОСОБИСТОСТІ»

Для роботи над портретом Іван Крамської використав світлина відомого російського фотографа, шевченкового й свого знайомого Андрія (Генріха-Йоганна) Ден'єра¹, на якій Тарас Шевченко в шапці та кожусі. Вона була покладена в основу літографії паризького художника Адольфа Мульєрона, за якою Шевченко виконав у 1860 р. офорт-автопортрет. Важливо зазначити, що Катерина Толстая (Юнге), яка добре знала Шевченка в останні роки його життя, вважала цей автопортрет найкращим, адже на ньому він був найбільш схожим на себе. Цікаво, що Крамської також повторив портрет Шевченка в офортній техніці, про що свідчить альбом «Первые опыты русских аквафортистов», виданий 1871 р. у Петербурзі.

Певно, що Крамської знав інші автопортрети Шевченка, вивчав його біографію, спілкувався з поетовими знайомими. Втім, найголовнішим, очевидно, було худож-

¹ Приїхавши в Петербург, молодий Крамської працював у «Дагеротипному закладі художника Ден'єра» ретушером і набув репутації «бога ретуші». У 1883 р. написав прекрасний портрет Ден'єра (Державний Російський музей у Петербурзі), який, власне, й досі репрезентує його сучасникам.

ницьке сприйняття Шевченка, що склалося у великого портретиста за недовге й нечасте візуальне спостереження за ним у Петербурзі та десятилітнє віртуальне духовне перетинання з поетом. Іван Крамської залишив вербальних свідчень про це, втім його портрет Шевченка – найкраще матеріальне свідчення.

Відомо, що, замовляючи портрети, Третяков не висував обов'язкових вимог і канонів до їхніх авторів, а лише ставив задачу знайти та виразити «рушійну силу особистості», що Крамському вдалося повною мірою. Розміри портретів, як правило, були наближеними до натури. В цьому контексті зауважу, що розмір полотна з портретом Шевченка становить не 48×65, як сказано в «Шевченківській енциклопедії», а 84×65 (є навіть дані про 88×69,5).

В мистецтвознавстві давно зазначено, що чорний колір, мало популярний у імпресіоністів, як і різні відтінки коричневого, грають у полотнах Крамського немалу роль. Справді, у портретах художника переважає темно-сірий або вохристо-оливковий фон, що характерно й для полотна, про яке йдеться. Втім, безпосереднє знайомство з оригіналом унікального твору переконує, що видатний реаліст Іван Крамської фактично залишив імпресіоністичне бачення й потрактування обличчя Тараса Шевченка, передавши свої найтонші суб'єктивні відчуття та переживання, навіть мимолітні враження від його духовного образу. Авторка статті про Івана Крамського в «Шевченківській енциклопедії» Олена Єременко красиво зафіксувала: «Символічним є... напівтемне тло, на якому постать наче висвітлено загравою пожежі... Цьому портретові притаманна колористична стриманість, перевагу надано різним відтінкам коричневого, червоного і чорного».

Перед нами Поет, Пророк і Державотворець. Звісно, не кажу, що так задумав Іван Крамської. Так особисто сприймаю його портрет, який наповнений напруженою роботою Шевченкової мислі. А щодо «рушійної ідеї», закладеної художником, то чую поетові вуста під вусами:

*Свою Україну любіть
Любіть її... Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.*

Знову-таки не наполягаю, що так замислив Іван Миколайович... Але так я чую, маю на те право... У мене свої, давні розмови з полотнами Крамського. Про деякі з них мені вже доводилося писати. Перший раз... понад півстоліття тому, коли був аспірантом Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, поділився своїми враженнями в обласній молодіжній газеті про потрясаюче психологічне полотно «Споглядач» (1876) у тодішньому Київському музеї російського мистецтва². До цієї картини повернувся за три десятиліття в московській центральній пресі та газеті «День»³. Йшлося тоді про те, що споглядачі завжди становили значну частину безмовного народу й упродовж століть правителі сподівалися, що ці люди приречені на безвільну позу та відсторонений, нетутешній погляд. «Однак стиснута пружина ставала стократ сильнішою, і тим грізнішою, нещаднішою була «вітальна сила» (М. Бердяєв) людського гніву й обурення, що рано чи пізно виплискувалася зі «споглядачів». Можу лише підтвердити свій тодішній висновок.

Наприкінці ХХ ст. опублікував у Москві політично жорстку статтю, що впливала з аналізу шедевр Івана Крамського «Христос у пустині» (1872)⁴. Прочитую в оригіналі:

«Глядя на «Христоса в пустыне», невольно сравниваешь его с теми фигурантами современной политической жизни, которым абсолютно чужды подобные нравственные страдания, но с лживой присущи всепоглощающее своекорыстие, продажность, наглое стремление к государственным рычагам управления во имя личной выгоды. Это их облик определяет коррупционное лицо рос-

сийской власти, это по их вине миллионы россиян живут за чертой бедности, а страна пребывает во смуте...».

Відомо, кого це донині так само стосується не лише в Росії, а й в Україні... Тож у мене такі свої, давні стосунки з картинами великого Крамського...

ПРИЗВИЩЕ ДО «ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ»

В Україні творчістю Івана Крамського цікавився свого часу сумський дослідник, філолог Юрій Петрович Ступак (1911–1979), автор брошури «Крамської і Україна» (1971), в якій, зокрема, розповідалося про перебування художника на Сумщині влітку 1871 р. Не випадково, що саме Юрій Ступак написав статтю «Крамської Іван Миколайович» до «Шевченківського словника» (1976).

До речі, ще з кінця 1930-х рр. дослідник започаткував Шевченкознавчі студії газетною публікацією «Щоденник Т.Г. Шевченка» (1939), далі з'явилися статті «На могилі Шевченка» і «Книги обласних видавництв про Шевченка» (1940). У 1953 р. Юрій Ступак захистив кандидатську дисертацію «Слов'янська тема в українській літературі

40-50 років ХІХ століття (Романтизм і Шевченко). Цікаво, що рецензію на цю роботу дав М.Т. Рильський. Дослідникові належать публікації: «Перебування Т.Г. Шевченка на Сумщині» (1956); «Фольклорні записи Т. Шевченка в нашому краї» (1961); «Використання Т.Г. Шевченком народної творчості з навчально-виховною метою (Фольклор у «Букварі» Т.Г. Шевченка)» (1963); «Т.Г. Шевченко і народна педагогіка» (1964); «Шевченко-художник на Сумщині» (1969) та ін.⁵

В Україні саме Юрій Ступак першим звернувся в науковому контексті до портрета Тараса Шевченка в авторстві Івана Крамського, мудро позначивши тему Шевченкового впливу на його створення. Справді, магнетична віртуальна присутність Тараса Григоровича, який перебував на Сумщині за трохи більше десяти років до написання портрета, була розлита в українському духовному просторі. Іван Крамської усвідомлював це. Юрій Ступак залишив і своє цікаве бачення Шевченкового портрета: «В ньому немає ніякого позування, нічого ефектного, поет виглядає мудрим, добрим, спокійним... Портрет дає відчуття неабиякої внутрішньої сили. Водночас майстерно передано велику людяність Кобзаря»⁶.

Враховуючи численні шевченкознавчі праці Юрія Ступака, зокрема педагогічного спрямування, його статті в «Шевченків-

ському словнику», позитивні згадки про публікації вченого колишніх директорів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України Олександра Білецького, Ігоря Дзеверіна та ін., вважаю, що Ступак Юрій Петрович заслужив окрему замітку в новому виданні «Шевченківської енциклопедії» чи додатку до неї.

«СКИНЬТЕ З ШЕВЧЕНКА ШАПКУ ТА ОТОГО ДУРНОГО КОЖУХА»

У сучасному шевченкознавстві можна зустріти твердження: «Полотно Крамського – один із відправних пунктів міфологізації Шевченка: його зображено тут в одязі й позі, які стали канонічними, – у смужковій шапці й кожусі, з похиленою головою». Ніби не сам Шевченко вдягався для фотографування, а Крамської «придумав» для нього й «узоконив» якийсь особливий, канонічний одяг... Але придивімося й побачимо під українським кожухом комірць біло-сніжної накрохмаленої сорочки, зав'язану вузлом під ним красиву чорну краватку, та двобортний піджак, очевидно, фрак, який Шевченко не любив, але вдягнув для фото-

графування. Що ж до нібито «похиленої голови», то художник був абсолютно точним, адже саме таким і бачимо Кобзаря на всіх фотографіях і автопортретах – нехильним духом і головою від природи. Ставши супроти Російської імперії, Шевченко не схилив голови у боротьбі історичного масштабу, що назавжди залишилася головним випробуванням його волі та мужності. «Караюсь, мучуся... але не каюсь!..» – ці слова, написані в Орській фортеці на початку заслання в 1847 р. стали крилатим афоризмом, уособленням подвижницької життєвої позиції Шевченка, яку він займав до свого смертного часу. Таким, саме таким і з'являється перед нами Тарас Шевченко на портреті Івана Крамського...

У Третяковській галереї бував я віч-на-віч із цим портретом, без перебільшення, десятки разів і жодного разу пензель Майстра не здався мені міфотворчим, але кожного разу занурювався в очі портретованого – вогненні й бездонні, виголівні й надихаючі... Хочу запевнити, що жодна, навіть найкраща репродукція не дає такої можливості справді живого спілкування з Шевченком. Очі поета, фантастично зображені Крамським, зробили його портрет геніальним! Відривався від них із подвоєним усвідомленням того, заради чого живу й працюю десятиліттями в Москві...

Відомо, що під час роботи Іллі Рєпіна над портретом Тараса Шевченка, письменник та історик Данило Мордовець (Мордовцев) звернувся до Григорія Честахівського з унікальним листом такого змісту:

«Многоуважаемый Григорий Николаевич!

Репину необходимо документально знать, какого цвета глаза были у батька Тараса. Вы – живой документ, и потому сообщите мне письменно о цвете глаз нашего батька»⁷.

Іван Крамської не дізнавався про колір поетових очей, але в його портреті зустрічаємося з, говорячи словами самого Шевченка, «орліми очима». Може це пафосно, тому скажу простіше, що з цим портретом хочеться «очима, душою, серцем розмовлять». І саме в цьому неперевершеність і неповтор-

ність видатного твору Крамського!

На власному досвіді спілкування з унікальним портретом засвідчую, що Крамської зумів розповісти про Шевченка більше, ніж фотографії, з якими художник працював.

Утім, повернемося до згаданої теми міфологізації Шевченка. Найкраще нагадати про неї словами незабутнього Івана Драча:

Скиньте з Шевченка шапку.

Та отого дурного кожуха.

Відкрийте в нім академіка.

Ще одчайдуха-зуха.

Великий український поет написав ці рядки у 1995 р. Очевидно, що «Виклик» (так називається вірш) стосувався не шапки на Шевченковій голові чи кожуха на його тілі, а тих державних очільників й ідеологів уже незалежної України, які так і не спромоглися в новітні часи побачити під ними незмінного духовного консолідатора українства та будівничого держави, геніального автора поезій, які стали невід'ємним еством духовності українського народу.

Кажу так упевнено, бо говорив з Іваном Федоровичем про цитовані його рядки. Зокрема, згадували, в якому контексті зустрічаються шапка й кожух у поезіях Шевченка. Скажімо, на початку поеми «Гайдамаки», Кобзар з іронією й огидою відкидає поради тих українських співвітчизників, які здобули славу в Петербурзі служінням російській словесності:

Спасибі за раду.

Теплий кожух, тільки шкода

Не на мене шитий,

А розумне ваше слово

Брехнею підбите.

Яка геніальна метафора! Усвідомивши її, зрозуміємо, чому творець і геній українського словесного мистецтва наприкінці життя відчув ментальну потребу зодягнути для фотографії теплий український кожух, саме на нього шитий...

Цей образ могла довершити лише знаменита козацька шапка. Нагадаю, що в поемі «Гамалія», присвяченій визвольному морському походу запорожців, «пливуть козаки, тільки мріють шапки...», а у вірші «Іван Підкова» читаємо: «Підняв шапку – човни стали». Та знову: «Надів шапку. / Знову закипіло / Синє море...»

Отже, шапка та кожух не винні.

Насправді видатний Шевченків спадкоємець Іван Драч закликав, щоб усі ми на решті відкрили очі на велике й очевидне, відкрили серце для живого, присутнього, справжнього.

–Вдивіться і вслухайтесь в Шевченка! Відкрийте його для себе! – волав поет.

Між «ошапованим» і «окожушеним» радянським та «модерністським» сучасним образом Шевченка у трактуванні невмирущих і всюдисущих «шевченкоїдів» (блискуча дефініція С.А. Гальченка) багато спільного. Найголовніше – це насильне виривання його з царини наукового шевченкознавства і безцеремонне переміщення у сферу сповідуваної ними ідеології чи певного віровчення. В цьому прокурсовому ложі й відбувається штучне підганяння фактів, явищ, без перебільшення, подібно до того, як міфічний старогрецький розбійник відрубав або витягував ноги жертвам, що не відповідали довшині його ліжка.

Але ж, якщо Кобзар однаково дорогий нам у своїх людських і творчих виявах, то ми не повинні допускати, щоб новітні безвідповідальні невіглахи на власний розсуд препарували його зі скальпелем у руках.

На завершення скажу про те, що твір Івана Крамського залишиться в історії не як «один із відправних пунктів міфологізації Шевченка», а як перший видатний посмертний портрет Тараса Григоровича в унікальній галереї відомих його живописних портретів, написаних за півтора століття. І залишиться в цій іпостасі навечно. Тож істинна суть його сприйняття, по-моєму, не в тому, щоб заглядатися на національні обладунки, смакуючи їх аж до запаморочення, а в тому, щоб дивитися прямо в ясні Шевченкові очі. Вони не дадуть схибити...

На фото:

І. Крамської. Портрет Т. Шевченка. 1871 р.

² Мельниченко В. Таємниця селянського «споглядача»: роздуми історика біля полотна живописця // Молода гвардія. 25 вересня 1970 р.

³ Мельниченко В. Русский тип – созерцатель // Трибуна (Москва). 15 липня 1999 р.; Його ж. «Споглядачів у народі доволі...» // День. 14 грудня 2000 р.

⁴ Мельниченко В. Христос в пустыне ХХ века. Портрет Иисуса художник Крамской писал слезами и кровью // Трибуна (Москва). 30 грудня 1999 р.

⁵ Докладно див.: П'ятаченко С. Шевченкознавчі праці Юрія Ступака // Народна творчість та етнологія. 2017. № 2. С. 7–11.

⁶ Ступак Ю. П. Крамської і Україна. Київ: Мистецтво, 1971. С. 17.

⁷ Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 1. №. 313. Арк. 1.

«Як жити, щоб був зміст у житті і духовний, і громадський» До 165-річчя з дня народження Софії Русової

У 1934 р. у місті Коломия вийшла книжка під назвою «Наші визначні жінки: літературні характеристики-силуети». Героїнями вміщених у ній нарисів, зокрема, стали Леся Українка, Олена Пчілка, Ганна Барвінок, Марко Вовчок. До плеяди видатних українських жінок, безумовно, відноситься і сама авторка цієї книжки – Софія Федорівна Русова (1856–1940). Якщо ми відкриємо будь-яке сучасне видання, дотичне до історії української педагогіки, то серед кількох жіночих імен, що губляться на фоні численних чоловічих прізвищ, напевне знайдемо ім'я Русової. Якщо візьмемо книгу, присвячену Українській Централь-

ній Раді, то єдина жінка, яку обов'язково згадають автори як члена цього державного органу управління, буде Софія Русова. Не залишить поза увагою її персоналію і сучасний дослідник українського жіночого руху, оскільки Софія Федорівна стояла у витоках його створення. Нині захищено вже більше десяти дисертаційних досліджень, присвячених спадщині та діяльності С. Русової. Ми ж згадаємо лише деякі факти, що стосуються її родоvodu, умов формування характеру та розвитку здібностей, що дали такі значні плоди для її сучасників і нас – нащадків.

Майже всі сучасні статті, де так чи інакше висвітлюється життєпис Софії Русової, починаються із згадки про те, що її батько був шведського походження, а мати – французького. Адже так написала у своїх споминах сама Софія Федорівна. Правда, досить часто слово «походження» скорочують і пишуть просто: батько – швед, мати – французька. Проте той самий абзац у споминах, де дідка писала про походження своїх батьків, вона почала так: «Народилась я в сім'ї російській», а далі, характеризуючи свого батька, зазначила, що він був палким російським патріотом. А інакше і бути не могло. Як свідчить біографічний довідник «Российский генералитет эпохи 1812 года», дід С. Русової по батьківській лінії Федір Андрійович (Аксель Фрідріх) Ліндфорс (1760–1813) народився в дворянській сім'ї у місті Ревель (нині – Таллінн). У 1561–1710 рр. Ревель входив у склад Швеції, в 1710 р. у ході Північної війни місто було завойовано Московським царством). Розпочавши військову службу в 17 років простим рядовим лейб-гвардії Семеновського полку, в 45 років він уже отримав чин генерал-майора, а в 53 роки помер від тяжких ран, що отримав у жовтні 1813 р. під час битви союзних армій Росії, Австрії, Пруссії та Швеції проти війська Наполеона І Бонапарта під Лейпцигом. Його портрет входить до числа 332 портретів російських генералів – учасників війни 1812 р. та закордонних походів 1813–1814 рр., що складають Військову галерею Зимового палацу в Санкт-Петербурзі.

Старший син Ф.А. Ліндфорса – Федір (майбутній батько С. Русової), народившись у сім'ї генерала, отримав можливість здобути освіту в самому елітному військовому навчальному закладі імперської Росії – Санкт-Петербурзькому Пажеському корпусі. Під час служби у Сибіру він одружився з Ганною Жерве (1816–1859), яка була дочкою коменданта міста Тобольська (не Омська, як помилково згодом напише Софія Федорівна у споминах) генерал-лейтенанта Олександра Карловича Жерве (1779–1858).

У своїх мемуарах С. Русова писала, що родина Жерве (як гугеноти) емігрувала з Франції в XVI ст. Емігрувала, мабуть, спочатку у Пруссію, оскільки у сьомому томі «Русского-биографического словаря» (1916) про прадіда Софії Федорівни по материнській лінії Карла (Ганнібала) Яремовича Жерве (1755–1818) читаємо, що він походив із дворян прусської нації і прибув у Росію близько 1760 р. Почавши службу 1772 р. кадетом лейб-гвардії Ізмайлівського полку, він завершив її у чині генерал-майора на посаді коменданта Виборгу. Як свідчить те ж саме джерело, посада коменданта Тобольська була останнім призначенням його сина – діда С. Русової – генерал-лейтенанта О.К. Жерве. У 1839 р. він вийшов у відставку і надалі здебільшого проживав у Парижі.

Що ж стосується батьків Софії Федорівни, то у них у Тобольську народився син Олександр (1837–1890) та дочка Марія (1844–1876). У середині 40-х рр. XIX ст. полковник Ф.Ф. Ліндфорс за станом здоров'я був звільнений у відставку з наданням йому чину генерал-майора. Родина переїхала із Сибіру на Чернігівщину, де біля села Олешня купила садибу та 1000 десятин землі. Тут у сім'ї народилися Наталя (1846–1859), Володимир (1847–1859) та остання, п'ята дитина подружжя – Софія (1856–1940).

Новий хазяїн Олешні насамперед закрив винокурний завод, що діяв у селі протягом

кількох десятиліть, та, роздавши кріпакам гарні земельні наділи, переселив їх подаль від панської садиби. Побудувавши старий панський будинок, Ф. Ліндфорс із захопленням займався сільським господарством. А ще Федір Федорович побудував церкву, яка збереглася до наших днів, і за це із вдячністю його ім'я згадувало не одне покоління селян.

Коли Софії було лише три роки, несподівано померли Наталя та Володимир, і хвора на туберкульоз мати, не витримавши втрати, також відійшла в інший світ. Усі побутові турботи про дівчинку перебрала на себе старша на 12 років сестра Марія, вона ж стала найкращою подругою. Поруч також залишався «добріший за всіх» батько, котрого Софія боготворила. Світом її життя був чималий панський будинок, чудовий сад та велика домашня бібліотека. Добірні колекції французьких (у сім'ї панувала саме ця мова), німецьких, російських книжок і журналів. Твори Д. Байрона, Вольтера, І. Тургенева, Ж.-Ж. Руссо, Й.В. Гете, Ф. Шіллера, Ч. Діккенса. Грубісні томи енциклопедичного словника XVIII ст. у шкіряній оправі. Репродукції картин у серійних виданнях з мистецтва. Як писала згодом сама С. Русова, вона «втопала» у це багатство і в дитячі роки, і в пору юності.

Із першої для Софії подорожі Європою (її тоді йшов сьомий рік) сім'я повернулася в Олешню разом із суворою французькомовною гувернанткою-швейцаркою, яка примушувала свою вихованку систематично переписувати цілі колонії французьких слів та читати французькі романи в оригіналі. Вона ж навчала дівчинку також англійської мови та намагалася не допускати її спілкування із дітьми селян та двірні.

Батько і старша сестра виховували Софію без покарань, але й без всюдозволеності. Вона відповідала їм широкою любов'ю. Цікаво, що політичні уподобання у старших членів родини були різні, проте загальний дух сім'ї вирізнявся людяністю, шляхетністю, толерантністю. Так, батько хоча і був палкий прибічник монархії, водночас належав до числа ліберально налаштованих поміщиків і з селянами завжди поводився демократично. Справедливий від природи, він після відміни кріпацтва став мирним посередником. Усім серцем віддавшись ідеї визволення селян, Федір Ліндфорс скрізь захищав їхні інтереси, що викликало велике обурення в інших землевласників. Зрештою Федір Федорович втомився від інтриг неза-

довлених і передав свою посаду мирового посередника синові Олександру, котрого спеціально викликав з Петербургу. Старший від Софії на 19 років Олександр повів справу ще радикальніше в інтересах селянства, а тому невдовзі був змушений також зректися цієї посади (пізніше О. Ліндфорс став одним із ініціаторів та активних діячів земського конституційного руху в Російській імперії).

По-своєму не була осторонь громадського життя і сестра Марія. Вона влаштувала на мезоніні школу для сільських дітей, ночами потайки читала заборонену політичну літературу, а під час подорожі сім'ї за кордоном, незважаючи на незадоволення батька, активно спілкувалася з російськими політичними емігрантами.

Хоча Федір Ліндфорс і вітав розкріпачення селян, але сам до нових економічних умов адаптуватися не зміг, тому у 1865 р. він вирішив за краще віддати всю свою землю в оренду та переїхати до Києва. Київські місця С. Русової того періоду – Фундуклівська жіноча гімназія, до якої вона вступила відразу у 3 клас і яку закінчила із золотою медаллю, веселі бали в Кадетському корпусі (чи могла навіть подумати юна гімназистка, що колись буде тут викладати!), помешкання на Бульварно-Кудрявській, Фундуклівській (нині – вул. Б. Хмельницького), Васильківській, прогулянки Хрещатиком.

Особливе місце в житті Софії займала музика. Вона так захоплювалась грою на фортепіано, що присвячувала цьому по 5–6 годин у день. Зрештою її учитель, німець Куе, відмовився від занять, оскільки вже нічому не міг навчити свою ученицю. Сестри не пропускали жодного концерту з гастролей видатних музикантів, а ще дуже захоплювалися оперою. Батько, продавши стару карету, передплатив ложу в бельетажі оперного театру. Вдома він годинами слухав, як Софія награвала мелодії з оперних вистав, які вони відвідували. У театрі під звуки музики приходили до дівчини і перші романтичні почуття. Згадуючи про цей щасливий час, Софія Федорівна писала через роки: «Мене приваблював чудовий баритон, італієць Фабрикаторі і голосом, і красою, і я почувала себе як на небі, коли він випадково оглядався на нашу ложу, де дівчинка літ 12–13 з захопленням кидала йому квіти й ловила кожну його ноту, кожний рух. Після Фабрикаторі моїм мрійним героєм став ад'ютант генерал-губернатора Безака – Крупенський. Він завжди сидів у першому ряді крісел... Та одного разу побачила я мого мрійного героя в ложі тогочасної київської красуні, Алферової. Він там сміявся, жваво балакав і його гарне обличчя тепер мало такий недотепний вираз, що все моє захоплення одразу зникло. Пропалака я цілу ніч».

Увесь, здавалося, такий стабільний світ у мить зруйнувався, коли в січні 1871 р. раптово помер батько. Загальновідомо, що у переліку умов, які забезпечують особистості її психологічну захищеність та самореалізацію, одне з головних місць займає увага та любов батьків у дитинстві. Незважаючи на ранню втрату матері, Софія отримала від батька і любов, і увагу в тому обсязі, який забезпечив їй життєстійкість протягом довгих років. Любов і увага батька дала їй можливість відчувати себе сильною, а тому здатною на самостійні рішення. Ця здатність їй знадобилася вже у зовсім молодому віці. Адже, переживши першу хвилю відчаю від страшно втрати, Софія і Марія почали радитися, по-перше, «як жити, щоб був зміст у житті і духовний, і громад-

ський», а, по-друге, як тепер самостійно вирішувати фінансові питання, про які вони раніше навіть не замислювалися. Невдовзі було продано улюблені білі коні, потім вирішено переїхати у менше помешкання. Потім виникла думка відкрити перший у Києві дитячий садок, «бо нема нічого лагіднішого, як діти».

Розуміючи свою невідповідність до педагогічної роботи, сестри спочатку їдуть до Санкт-Петербургу ознайомлюватися з передовим доробком теоретиків і практиків, а потім із пакунками придбаних книжок (Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Дістервег, Ф. Фребель) – до улюбленої Олешні, з ентузіазмом самостійно опановувати ази педагогіки. Оскільки Марія отримала домашню освіту, в неї не було ніякого про це документу (пізніше, щоб мати право працювати у своєму дитячому садку, їй довелося у 26 років скласти спеціальний іспит на отримання свідоцтва народної вчительки). Тому офіційне прохання на дозвіл відкрити дитячий садок на підставі свого гімназійного атестата подала п'ятнадцятилітня Софія. Попечитель шкільного округу з недовірою похитав головою: «Ви самі ще дитина, хто ж Вам довірить дітей», але дозвіл дав.

1 вересня 1871 р. до приватного дитячого садка сестер Ліндфорс уперше завітали вихованці. Їх було близько 20, діти з інтелігентних київських сімей. У садку вони перебували до другої години дня. Згадуючи свою педагогічну діяльність, С. Русова писала: «Я ненавиділа рутину, формальну дисципліну. Може в цьому були й мої помилки, і мій успіх. Душа дітей, їх задоволення – от що чарувало мене. Коли я оповідала і бачила усі їх ясні очі, звернені до мене, блискучі від зацікавлення і задоволення, то й я відчувала це задоволення; коли я гралася з ними, то теж разом із ними переживала хвилювання тієї чи іншої гри».

Сучасні бібліографи, складаючи списки праць С. Русової, як правило, починають їх з 1880-х років. Цікаво, чи зберіглася десь перша книжечка діячки, яка побачила світ значно раніше. Мабуть, відчувуючи у своїй роботі нестачу потрібної літератури, Софія вже у 1874 р. (тобто у 18 років) підготувала і видала в Києві збірку оповідей із зоології з малюнками для дітей 5–8 років під назвою «Жителі сада».

Серед вихованців садка, зокрема, були дочки відомого діяча літератури і театру Михайла Старицького, з яким приятелювала Марія. Зауважимо, в умовах офіційного переслідування українського слова водевіль М. Старицького «Як ковбаса та чарка, то минеться і сварка» київська цензура пропустила у 1872 р. тільки тому, що Марія дозволила підписати його своїм неукраїнським прізвищем. А наступного, 1873 р., до Петербурзького відділу драматичної цензури надійшло лібрето української опери «Різдвяна ніч» на музику М. Лисенка. Хоча автором лібрето за повістю М. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки» був знову ж таки М. Старицький, на рукописі замість його написали ім'я старшого брата сестер – Олександра Ліндфорса. Змуслена конспірація вдалася і на цей раз, лібрето під іноземним прізвищем пройшло цензуру дуже швидко.

Знайомство із М. Старицьким мало вирішальне значення у житті Софії. У 1872 р., коли він побачив нове приміщення з великим красивим залом, що сестри зняли для свого дитячого садка (приміщення розташовувалося у нині зруйнованому будинку на Фундуклівській навпроти нинішньої Національної опери України), то відразу запропо-

нував використовувати його також для заходів української громади. Саме на кону цього залу аматорським гуртком уперше було поставлено першу українську оперу «Різдвяна ніч». У спектаклі маленьку роль грала і Софія, для якої українська мова була ще чужою. «Я... грала одну з тих бабів, що приносять вістку про смерть Вакули. Та й перепадало ж мені від Чубинського за мою українську вимову тих 5 – 6 слів, що мені треба було вимовити!» – згадувала діячка. Постановка була настільки вдалою, що вирішили, розширивши версію твору, аматорською трупю зіграти його на сцені Київського міського театру. Нова прем'єра 25 січня 1874 р. (за ст. ст.) мала величезний успіх і резонанс у місті.

Завдяки літературним вечорам та постановкам громади Софія починає входити до кола таких видатних українців, як Михайло Драгоманов, Іван Нечуй-Левицький, Микола Лисенко, Олена Пчілка, Федір Вовк, Павло Житецький. Був серед них і майбутній учений-статистик, український етнограф, фольклорист, громадський діяч, а на той час викладач грецької мови Першої київської гімназії Олександр Русов (1847–1915). Маючи гарний голос, він також брав участь у постановках. Софія спочатку не сприйняла його серйозно, більш того, навіть глузувала, оскільки «Саша-ангел» (як називав його М. Лисенко за голос і веселість) через свої сірі широкі штани, своєрідне обличчя та манери сильно відрізнявся від тих урівноважених «комільфотних» людей, до яких вона звикла. Але поступово Софія непомітно для самої себе почала піддаватися його впливу, «демократизувалася», і вони заприятелювали. «Тоді щойно вийшла нова опера Даргомизького – «Кам'яний гість», що своїми речитативами вносила цілком нову течію в композицію опер, – на сторінках своїх мемуарів розповідала Софія Федорівна. – Русов знав музику, багато читав про її історичний розвій та нові психологічні вимоги до неї. Так цікаво було разом із ним студіювати цю оперу, розуміти кожний переспів, кожну фразу. Русов із великою експресією співав усі ролі, тож не дивно було, що, вивчивши цілу оперу до кінця, ми вже знали, що кохаємо одне одного і що ніякі національні, ані соціальні перешкоди вже нас не розлучать».

Саме завдяки О. Русову відбулося перетворення Софії Ліндфорс у щиру українку. «Він перший, – згадувала Софія Федорівна, – відкрив мені красу української народної поезії, заговорив до мене українською мовою і без довгих промов та пояснень збудив у мене ту любов до нашого народу, що вже ніколи не покидала мого серця й кермувала всією моєю працею довгі літа».

Обвінчалися Софія Ліндфорс та Олександр Русов передостаннього літнього дня 1874 р. у Санкт-Петербурзі, куди наречений вирішив переїхати для роботи над дисертацією. За батька на весіллі був славний український композитор Микола Лисенко, який на той час у столиці удосконалювався у композиції. Його дарунком нареченій була присвячена їй рапсодія на пісню «Золоті ключі».

Попереду Софію чекало довге життя, де були втрати дочки Людмили (померла немовлям у 1876 р.), сина Михайла (1876–1909, був одним із засновників Революційної української партії) та чоловіка, обшуки (15 разів!), арешти (5 ув'язнень!), нелегальний перехід (з третьої спроби!) в 65 років державного кордону через Збруч разом із 13-річною онукою, переживання за дочку Любов (1880–1960, була доктором медицини, оперною співачкою, викладачем співу), відчай через розлуку із сином Юрієм (1895–1962, був вченим-біологом, іхтіологом, працював у Бухаресті та Монреалі), а ще – скрутне матеріальне становище в еміграції та багато іншого...

Колись, закінчуючи гімназію, юна Софія Ліндфорс збиралась стати професійною адвокаткою. Цей намір не реалізувався, але з упевненістю можна сказати, що Софія Русова всією своєю діяльністю протягом життя фактично заслужила звання адвокатки української нації, оскільки виборювала її право і на саме існування, і на визнання у світі.

Наталія АНТОНЕЦЬ,
старший науковий співробітник
відділу історії на філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук

Любов НАЙДЬОНОВА,
заступник директора
Інституту соціальної
та політичної психології НАПН України,
доктор психологічних наук,
член-кореспондент НАПН України

ПРО ЦІННІСТЬ ДИТЯЧИХ ПОЧУТТІВ

Якщо ви чесно пригадаєте своє дитинство, то маєте пригадати вік перших почуттів дитячої закоханості. Якщо у вас немає травматичного досвіду, то це буде досвід за часом раніше підліткового віку. Почуттєва сфера дитини розвивається поступово, перші хлопчики дівчаткам подобаються ще в дитячому садочку, потім закоханість трапляється в молодшій школі, і це може бути досвід нерозділеного кохання, першого страждання від неможливості висловити вир почуттів до іншої людини. Відсутність слів і вмінь розказати про це будь-кому. Це перший суб'єктивний досвід внутрішнього світу почуттів, що народжується в людини. Досвід глибоких інтимних переживань, що залишається з людиною назавжди, навіть якщо забувається.

Тому перша порада – не можна знецінювати ці дитячі почуття. Це дуже важливо.

Але це не має жодного стосунку до сексу.

ПРО РОЗВИТОК СЕСУАЛЬНОСТІ

До розвитку сексуальності має відношення розвинутість сфери дитячих почуттів, бо людська сексуальність включає не лише сексуальну поведінку (коїтус із прелюдіями), але і почуття. Секс і кохання в психології розвитку дитини – це різні речі. Почуття розвиваються певний час окремо і лише потім «зустрічаються». Якщо ця зустріч відбувається до того, як психіка людини готова, то на розвиток почуттєвої сфери дитини падає таке навантаження, яке спустошує, травмує і «зіщулює» сферу почуттів. Тут дослідники виявили і гендерну специфіку взаємодії почуттєвої сфери і сексуальності, але мабуть зараз тут з'являються нові тенденції, я не буду деталізувати. Гловне: секс знищує дитинство. Якщо говорити метафорою, то це приблизно так виглядає, як примусово розкрити пелюстки в пуп'янка, щоб квіточка раніше призначеного їй часу розквітла. Штучно цього можна досягти – показати усім усім мільйонам підписників, що ось вона – така «майже жива» квіточка, і хтось визнає цю красу. Але це знищує квіточку – те майбутнє, яке природно наступило б для саме цієї рослини, з внутрішньою гармонією поступового процесу розквіту і ув'ядання. Ця природна внутрішня гармонія поступовості символізує цінність дитинства як такої. Дитинства з першим досвідом зворушливих і глибоких почуттів, народження власного неповторного дитячого світу з його таємницями, пошуками і відкриттями. Дитячого, а не того дорослого натиску і насилування своїм дорослим світом, яке відбувається в обговорюваному випадку передчасної сексуалізації дитячих (раньнопідліткових) почуттів дорослими.

Те, що дорослі люди не розуміють, яку вони наносять шкоду своїм дітям, – це дуже сумно і соромно. Те, що вкладається

Секс, дитинство і любов

Дискусія, що точиться у соцмережах про кохання неповнолітніх блогерів, набирає емоційних обертів і набуває форми обурень-звинувачень. Це дуже прикро і викликає великий сум. Оскільки все це робить медійний простір, в якому живуть наші діти, все бруталішим. З іншого боку, демонструє, що ми щось дуже важливе упустили у вихованні й дітей, і дорослих. Ці коментарі адресовано переважно освітянам для спілкування з батьками.

в голову і мовлення дітей дорослими – це дуже сумно, майже розпач. Сам дискурс – «люди заздять справжньому кохання», «заглядають в спальню» чи щось подібне – справжня наша спільна біда, що це все відбувається в медійному просторі.

Хочеться, щоб прозвучало для дітей: ми дуже цінуємо ваші почуття, ми віримо в кохання між дітьми, поділяємо (а не знецінюємо) ваші страждання, ми на вашому боці! І ми точно знаємо, що у вас і в майбутньому буде кохання і сильні почуття, з якими потрібно навчитися жити, навіть якщо вони не взаємні. І також потрібно навчитися жити, якщо вони взаємні. А секс – це не єдиний прояв почуттів. Зведення почуттів до сексу збіднює, вихолощує, блокує подальший розвиток почуттів і загалом особистості.

СЕСУАЛЬНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ ДИТЕЙ ДОРΟΣЛИМИ

Якщо дорослі не експлуатують ці дитячі почуття в своїх цілях (корисливих, коли ці всі події і дискусії монетизуються в блогосфері чи порноіндустрії), компенсаторно (коли власний дитячий сексуальний травматичний досвід відпрацьовується, перетворюючи дітей на об'єкти задоволення задоволеного страждання чи конфліктів, можливо й неусвідомлено). Якщо дорослі не втручаються (а сексуальне медіа насильство – це теж втручання, маємо від цього оберігати дитинство). Якщо ми, дорослі, не втручаємося, то дитяча психіка не доходить сама до поєднання почуття і сексуальної поведінки. Бо дитина переживає екстаз почуття кохання від присутності, можливості бачити, чути, просто бути поруч, торкатися до книжки, якої торкався коханий, ходити тією стежкою, якою вона пройшла. Це дуже тонко й інтимно, безсловесно і практично безтілесно. Це ми, дорослі, привносимо свої стереотипи опрацьованої тілесної сексуальності в дитячий світ почуттів. Це дуже грубо і травматично.

Для тих, хто на мої сентиментальності не відгукується, поцікавтеся дослідженнями емоційної сфери жертв сексуальної експлуатації неповнолітніх. Який відсоток серед цих дітей (насилно залучених до практик жінок комерційного сексу і чоловіків також) має психологічні проблеми і розлади, суїциди, а який – щасливу родину, благополучні подружні стосунки. Я не використовую термін «малолітні повії» (це дискримінаційний термін), не використовую також «дитяче порно», бо цей термін не відображає суті того, що відбувається, це нав'язана в термінах брехня. Для дорослих – це порно, а для дитини – це експлуатація її дитинства, знищеного дорослими. Зараз у всьому світі серед фахівців така тенденція – перейти до більш правдивих по суті слів, які фіксують суть – сексуальна експлуатація дітей.

Тому моя позиція дуже чітка. Передчасна сексуалізація дитячих почуттів – це злочин, не залежно від того, ким вчиняється (сутенерами-злочинцями чи батьками). Знищення дитинства – це завжди моральний злочин, навіть якщо кримінальний кодекс не передбачає покарання. Не залежно від того, чи знищення приватності відбувається локально, коли дитячі почуття виставляють на осміяння в найближчому оточенні родичів чи знайомих, чи продають великій медійній аудиторії як право «ромеоїджулет» на сексуальні стосунки, набираючи лайки для дорожчого розміщення реклами.

Для безпечності життєвого світу дити-

ни в ньому мають бути окреслені рамки, кордони, межі – уявлення про майбутній час, який настане, коли ти будеш готовий переступити через цей рубіж. У тебе все це обов'язково буде – і секс, і діти, які від нього народжуються – тоді, коли ти будеш готовий до цього, бо це не просто картинка чи постановочне фото, чи гра. Це важливий період твого майбутнього життя.

Ми ж маємо показати дитині цю вісь майбутнього, яке теж можна цінувати, насолоджуватися очікуванням, омріяванням.

Головне в тому, щоб забезпечити першість отримання знань, важливих для формування сексуальності саме в звиченому, турботливому, ціннісно зумовленому теплому і чутливому міжперсональному контакті, а не з викривлених повідомлень із недостовірних джерел з високим ризиком сексуальної експлуатації.

У медіа як соціальному просторі соціалізації ці рамки стихійно не виникають – ми, дорослі, маємо їх створювати задля збереження цінності дитинства. І скандал у мережі – це просто колапс, який підтверджує, як багато ще треба зробити в нашому суспільстві щодо сексуальної просвіти, підвищення психологічної культури батьків.

Передчасна сексуалізація дітей – це дуже серйозний ризик медійного простору, негативний вплив якого на розвиток дитини і майбутнє юнаків і дівчат не можна недооцінювати. Сексуальна просвіта як елемент медіаграмотності та інформаційної безпеки і захисту цифрових прав дитини зараз дуже на часі. Бережімо дитинство, друзі!

У зв'язку зі зростанням чисельності випадків небезпечної поведінки дітей, зокрема обумовлених впливом соціальних мереж в Інтернеті, Міністерство освіти і науки України розробило рекомендації для проведення додаткових профілактичних заходів закладами освіти серед дітей та інформування батьків щодо компетентностей безпечної поведінки в цифровому середовищі. Дивіться за посиланням:

Телефони довіри:

0 800 500 225 або **116111** – Національна дитяча гаряча лінія (пн.-пт., з 12.00 до 16.00);

0 800 500 335 або **116123** – гаряча лінія з питань запобігання насильству;

116000 – гаряча лінія щодо булінгу;

1545-3 – цілодобова безкоштовна лінія з питань безпеки дітей в Інтернеті;

434-20-09 – гаряча лінія для батьків, які помітили, що дитина поводить себе незвично;

7333 – Національна лінія довіри для попередження суїциду.

Шлях, сповнений любов'ю

22 березня, у день усіх Святих, який правічно вважають провісником весни, коли пробуджується природа й повертаються з вірю додому птахи, відзначила свій поважний 70-річний ювілей **Галина Тарасівна Шелехова** – кандидат педагогічних наук, співавторка шкільних програм і підручників української мови, що навчили грамоті й мовленню не одне покоління українців.

Висока культура спілкування, чуйність, життєва мудрість, сердечна щирість і доброзичливість викликають велику шану й любов до ювілярки.

Народилася Галина Шелехова 22 березня 1951 року на Київщині, у селі Тарасівка Києво-Святошинського району. Галина Тарасівна – із міцного духом працюючого українського роду Гончаренків, у якому, попри круті злами долі, наполеглива працюючість батьків була прикладом для дітей і спонукала їх цілеспрямовано й завзято досягати життєвих успіхів.

Батьки виховували трьох дітей, підтримували їхнє палке бажання вчитися. Сестра Галини здобула вищу освіту й працювала бібліотекаркою, брат – знаний в Україні й за її межами художник, член спілки художників України (графіка, живопис).

Галина Тарасівна завжди добрим словом згадує дорогу її серцю Тарасівську восьмирічну школу Києво-Святошинського району Київської області. Директорка школи, Надія Кіндратівна Олійниченко, створювала в закладі ауру добра, затишку, справедливості, поваги й любові до дітей. Саме їй Галина Тарасівна завдячує своєму виборі спеціальності – учителя української мови і літератури. Середню освіту довелося здобувати вже в іншій школі – № 173 міста Києва (1966–1968), яка тільки-но відкрилася як школа старшокласників.

Ще в шкільні роки улюбленим педагогом учениці Галини Гончаренко була вчителька музики і співів, керівник учнівського хору Людмила Олександрівна Хлебнікова – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Інституту педагогіки, яка за сумісництвом працювала з 1959 року в Тарасівській восьмирічній школі. Завдяки таким самовідданим і дивовижним педагогам, як Людмила Олександрівна й Надія Кіндратівна, був створений гідний рівень навчально-виховного процесу в умовах сільської школи, а сам заклад здобув ім'я «співочого». Своїх учнів вони завжди тримали в полі зору й допомагали обирати шлях у житті. Після випускного балу Галина Гончаренко випробувала себе в педагогічній праці в стінах рідної школи – працювала старшою піонерською вожакою, згодом вступила до Київського державного педагогічного інституту імені О.М. Горького.

Успішно здобуваючи педагогічну освіту на українському відділенні філологічного факультету в педінституті (1969–1974 рр.), студентка Галина Шелехова виявила здібності до творчої науково-дослідницької діяльності. Навчання поєднувала з роботою в Українському НДІ педагогіки, куди прийшла працювати

1969-го за порадою й рекомендацією Л.О. Хлебнікової.

Майже півстоліття життя (по 2015 р.), свій талант, розум, професіоналізм Галина Тарасівна Шелехова віддала Інституту педагогіки НАПН України, пройшовши всі посадові сходинки від старшого лаборанта відділів педагогічної соціології, методики математики, а з квітня 1979 року – молодшого й старшого наукового співробітника лабораторії навчання української мови та літератури до завідувачки лабораторії, провідного наукового співробітника цієї лабораторії (нині – відділу навчання української мови та літератури). За сумісництвом Галина Тарасівна працювала вчителем української мови та літератури в 5-7 класах середньої школи № 20 м. Києва.

1996 року Галина Тарасівна успішно захистила кандидатську дисертацію на тему «Система роботи з розвитку зв'язного мовлення на уроках рідної мови в середній школі» за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова) і здобула науковий ступінь кандидата педагогічних наук і вчене звання старшого наукового співробітника. Порушені в дисертації проблеми, а саме – мовленнєвого розвитку учнів 5-11-х класів загальноосвітніх навчаль-

них закладів, оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти – шановна ювілярка органічно досліджувала у своїй подальшій науковій діяльності.

З глибокою повагою і вдячністю Галина Тарасівна згадує своїх наставників-науковців – завідувачів відділу педагогічної соціології, кандидатів педагогічних наук, старших наукових співробітників Григорія Герасимовича Аврахова, Миколу Федоровича Панченка; завідувача відділу методики математики, доктора педагогічних наук, професора Івана Федоровича Тесленка, незабутніх старших колег-мовників – у різні роки завідувачів лабораторії методики навчання української мови – доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України Олександра Михайловича Білієва, кандидатів педагогічних наук, старших наукових співробітників Лідію Миколаївну Симоненкову і Леоніда Віталійовича Скуратівського.

Галина Тарасівна Шелехова є автором і співавтором понад 280 друкованих праць, розробник Державного стандарту з української мови, Державної програми розвитку і функціонування української мови, співавтор низки чинних програм з української мови для основної і старшої школи (1985–2015 рр.),

концепцій мовної освіти в Україні, навчання державної мови в середніх загальноосвітніх навчальних закладах. Серед напрацювань є методичні посібники з розвитку зв'язного мовлення для 5-7, 10-11 класів, посібники для вчителя до підручника для 10-11 класів, робочі зошити з рідної мови для 5-11 класів, збірники диктантів для державної підсумкової атестації, збірники переказів із творчим завданням для випускних іспитів, збірники переказів для державної підсумкової атестації з української мови, тестові завдання для 5-11 класів, посібники для незалежного зовнішнього оцінювання навчальних досягнень учнів з української мови, посібник-репетитор для підготовки до ЗНО, збірники тестових завдань з української мови, зошит для самостійних і контрольних робіт (тест-контроль) з української мови для 8 класу.

Тривалий час (13 років) виконувала обов'язки вченого секретаря спеціалізованої вченої ради зі спеціальності 13.00.02 із захисту кандидатських дисертацій, члена вченої ради в Інституті педагогіки НАПН України, члена науково-методичної комісії з української мови при МОН України, заступника головного редактора (майже 17 років) фахового журналу «Українська мова і література в школі», члена редколегії часопису «Українська мова й література в школах України»; неодноразово була головою, заступником голови, членом журі Всеукраїнського конкурсу «Учитель року» у номінації «Українська мова і література», заступником голови, членом журі Міжнародного конкурсу знавців української мови імені Петра Яцика й ін.

Упродовж останнього десятиліття роботи в Інституті займалася розробленням змісту й технологій навчання української мови в основній і старшій школі, реалізацією їх у підручниках української (рідної) мови для учнів основної й старшої ланок загальноосвітніх навчальних закладів і методичних посібниках для вчителів-словесників, електронних підручниках для 7, 8, 10-11 класів, статтях, виступах на наукових конференціях, семінарах міжнародного, усеукраїнського й регіонального рівнів. Здійснювала наукове керівництво аспірантами й здобувачами наукового ступеня. Під керівництвом Галини Тарасівни Шелехової написано й успішно захищено п'ять кандидатських дисертацій.

За багаторічну сумлінну працю, значний особистий внесок у розвиток педагогічної освіти була нагороджена медаллю НАПН України «Ушинський К. Д.», почесними грамотами Кабінету Міністрів України, МОН України, значком «Відмінник освіти України», медаллю МОН України «За наукові досягнення».

Прийміть сердечні вітання з днем народження, вельмишановна Галино Тарасівно! Ми захоплюємося Вами!

Зичимо Вам, дорога наша ювілярко, міцного здоров'я на довгі роки, удачі, радості, натхнення! Нехай Ваш життєвий шлях і надалі буде увінчаний миром і добром. Земних Вам щедрот і прихильності долі, любові й підтримки рідних і друзів! Нехай тепло й затишок родинної оселі надійно захищать Вас від негараздів, а попереду чекають роки, сповнені корисних справ і земних радощів!

**Невичерпних життєвих сил!
Многая і благая літа, дорога Галино Тарасівно!**

**Валентина НОВОСЬОЛОВА,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України**

На фото: Галина Шелехова (ліворуч) і Любов Мацько за столом зали засідань вченої ради.

**Олександр МІХНО,
директор Педагогічного музею України,
кандидат педагогічних наук**

140 років від дня народження Володимира Бірчака (1881–1952), українського письменника, філолога, педагога

Бірчак (Бирчак) Володимир Іванович народився 12 березня 1881 у с. Любинці (нині – Стрийський район Львівської області). У 1893–1900 навчався в Академічній гімназії у Львові, 1900–1901 – на правничому, впродовж 1902–1904 – філософському факультетах Львівського університету, а 1901–1902 – на філософському і правничому факультетах Ягеллонського університету (Краків). Після складання вчительських іспитів 1905 здобув право викладати українську мову як основну і класичні мови як допоміжний предмет у гімназіях і реальних школах.

У 1906–1909 був членом літературного гуртка «Молода муза». У 1906–1919 – учитель гімназії в Дрогобичі; викладав українську мову в усіх класах – від першого до восьмого. Любив свій предмет і прагнув передати цю любов учням. Часто зі своєї бібліотеки давав учням читати літературу. В. Бірчак був педагогічним керівником бурси для гімназійних учнів, яка діяла тоді на вулиці Св. Івана Хрестителя. Перед Першою світовою війною займався організацією гімназійних курсів, з яких під час і після війни розвинулася Українська приватна гімназія ім. Івана Франка. У 1912 В. Бірчак за наукову розвідку під назвою «Візантійська церковна пісня» та «Слово о полку Ігоревім» одержав ступінь доктора філософії у Львівському університеті.

1919 – доцент університету в Кам'янці-Подільському. Після поразки визвольних змагань емігрував до Бухареста, згодом до Відня. Від 1920 проживав в Ужгороді. До 1924 працював інспектором відділу шкільного управління, у 1925–1938 у гімназії читав українську мову і літературу, німецьку мову та філософію. Також працював вихователем і шкільним бібліотекарем. Був головою Крайової пластової старшини Закарпаття. 1939 – керівник «Пласту» Карпатської України. Працював інспек-

**Марина ГРИНЬОВА,
декан природничого факультету,
Полтавського національного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України**

Ювілей – час окреслення нових проєктів

Відмітила ювілей знаний вчений Марина Гриньова. Редакція щиро вітає ювілярку, зичить благополуччя, подальших успіхів і надає слово у рубриці.

– Діяльність декана і викладача вищої школи є тією справою, що повсякчас надихає на самовдосконалення. Водночас маю лаконічне життєве кредо: «Жити й працювати заради людей і науки». Тому ясно бачу перспективу – нові напрями у розвитку наукової школи «Саморегуляція успішної навчальної діяльності студентської та

учнівської молоді», подальший розвій природничого факультету і кафедри педагогічної майстерності та менеджменту ім. І.А. Зязюна. Це три кити, що є підґрунтям моєї віри в подальший розвиток Полтавського національного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка, а отже і насаги у моїй діяльності на благо alma mater. Оскільки

феноменами, що окреслюють базисні поняття сучасної вищої освіти, її якість є людиноцентризм і майстерність викладача.

Бачу перспективи ширших можливостей для розвитку вищої школи у фарватері діяльності Національної академії педагогічних наук України.

Не втомлююся повторювати, що треба завжди цінувати найдорожчих людей у світі – рідних, а також осіб, що сприяли професійному становленню. Тому професії вчителя й педагога є незамінними, і саме на формування молоді, їхнього ціннісного ставлення до української освіти й педагогіки завжди спрямовуватиму свої зусилля!

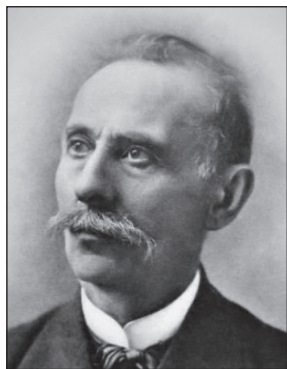
Березень 2021. Постаті

тором середніх шкіл у міністерстві освіти Карпатської України в Хусті. В. Бірчак – упорядник шкільних підручників (читанок). Склавав читанки для 1–4-х класів закарпатських шкіл.

Досліджував історію української літератури Закарпаття («Літературні стремління Підкарпатської Руси», 1922, 2-ге вид. 1937). Написав історичні повісті «Василько Ростиславич» (1923), «Володар Ростиславич» (1930), «Проти закону» (1936). Оpubлікував кілька збірок оповідань про життя галицького міщанства та інтелігенції початку XX ст. («Матура» (1902), «Під небом півдня» (1907), «1 000 000» (1912), «Золота скрипка» (1937). Неодноразово В. Бірчак писав про закарпатського педагога Олександра Духновича, вважаючи його першим педагогом, який «оцінив значіння школи для народу».

Після окупації Закарпаття угорцями очолив Український евакуаційний комітет. Пізніше проживав у Празі (1939–1945), де восени 1945 його заарештували працівники НКДБ. 1946 його засуджено до 20 років ув'язнення. Відбував покарання у Сибтабі та Озертабі. Помер 21 вересня 1952 у таборі м. Тайшет (нині місто в Іркутській області, РФ). 1990 реабілітований.

170 років від дня народження Ісмаїла Гаспринського (1851–1914), кримськотатарського просвітителя, письменника, педагога

Народився Ісмаїл Гаспринський 20 березня 1851 у кримському селищі Авджікой. Під час Кримської війни родина Гаспринських переїжджає до Бахчисарая. Спочатку вихованням хлопчика займалася мати, потім його віддали до релігійної школи при мечеті – мектебе, де Ісмаїл здобув початкову освіту. Потім навчався в чоловічій гімназії в Сімферополі. У 1863 Гаспринський вступає до Воронежського військового училища, після якого – до 2-ї Московської військової гімназії, але не закінчивши повного курсу, залишає навчання.

Ісмаїл був далеким від військової справи – його цікавила літературна творчість, легко давалися гуманітарні науки. Він повертається до Бахчисарая, вирішивши присвятити своє життя справі народної освіти, адже вже тоді він гостро відчував свою національно-культурну основу, незмінним атрибутом якої був іслам. Гаспринський іде вчителювати в початкову школу. В Сімферопольській державній чоловічій гімназії після проходження спеціального іспиту юнак 1870 був удостоєний звання вчителя російської мови міських початкових навчальних закладів.

Задля розширення світогляду в 1871 вирушає до Парижа, кіль-

ка місяців у 1874–1875 І. Гаспринський проводить у Єгипті, де живе переважно в Каїрі. Досвід, отриманий під час французької та єгипетської мандрівок, багато в чому визначив його ціннісні пріоритети й подальший життєвий шлях. Отриманий досвід І. Гаспринський реалізовує насамперед при розробці та запровадженні нової системи шкільної освіти спочатку для мусульман Криму, а потім й інших регіонів Російської імперії. У 1876–1884 був міським головою Бахчисарая й провів кілька масштабних реформ. Провадячи активну новаторську педагогічну роботу, І. Гаспринський розпочав реорганізацію мусульманської системи шкільної освіти. Творець звукового методу мріяв про формування національної інтелектуальної еліти, здатної зробити для свого народу значно більше за своїх батьків. Розуміючи, що основи світогляду закладаються в дитинстві, він пише і за власною редакцією видає кримськотатарською мовою численні підручники і книги, розраховані на молодих читачів. Ці видання користувалися попитом. Зокрема, його навчальний посібник «Ходжа-і-суб'ян» («Учитель дітей») був неодноразово перевиданий і став найпопулярнішим виданням у тюркомовному світі.

Гаспринський зробив значний внесок в теорію і практику педагогіки заснуванням новометодної школи, створенням перших національних підручників, навчальних посібників, впровадженням у шкільне життя звукового методу навчання, початком організації жіночої освіти в Криму, розробленням основ вивчення рідної мови і літератури.

Помер Ісмаїл Гаспринський 11 вересня 1914 у Бахчисарая і був похований біля центра духовної освіти мусульман Криму – Зінджерлі-медресе. У Бахчисарая відкрито його будинок-музей, у Сімферополі з 1990 працює бібліотека ім. І. Гаспринського.

140 років від дня народження Марійки Підгірянки (Марія Омелянівна Ленерт, 1881–1963), української поетеси, педагогині

Марія Омелянівна Ленерт народилася 29 березня 1881 у с. Білі Ослави (зараз Надвірнянський район Івано-Франківської області). Освіту їй дав дід, греко-католицький священник. Згодом вона отримала стипендію для навчання в середній школі для дівчаток, а в 1900 – місце в Академії підвищення кваліфікації вчителів у Львові. З вересня 1900 працювала вчителькою Уторопської двокласної народної школи. У 1902 у періодичних виданнях з'явилися її перші вірші за підписом Марійки Підгірянки, а її перша збірка поезій вийшла у світ у Львові в 1908. До того часу вона

вже була одружена і мала прізвище Домбровська.

Вона познайомилася з майбутнім чоловіком Августином Домбровським, педагогом, громадським діячем, у 1904. Подружжя мало четверо дітей: син Остап – викладач французької мови в Львівському університеті, кандидат філологічних наук; син Роман – перекладач з німецької, працівник газети «Шлях перемоги» у Мюнхені; син Маркіян – український громадський діяч Австралії, інженер-електрик, автор «Підручника шофера»; дочка Дарія – вчителька української мови й літератури шкіл Галичини.

Під час Першої світової війни її чоловіка призвали в австро-угорську армію, а Підгірянку з дітьми помістили в цивільний табір для інтернованих у Закарпатті (тоді в складі Угорщини). Коли Закарпаття перейшло до Чехословаччини, Підгірянку організувала школи для навчання дітей українською і стала продуктивною дитячою письменницею. Її вірші з'являються в книгах, газетах і журналах. У 1927 вона втратила роботу в результаті чеської урядової кампанії проти українських шкіл і в наступному році повернулася в Галичину в пошуках роботи. У 1929 разом з сестрою чоловіка очолила сільську школу в Антонівці, недалеко від Тлумача. 1937 Підгірянку переїхала в сусіднє село Братишів, де також працювала в школі. Її кар'єра різко закінчилася навесні 1940, коли поетеса потрапила під коня і ледь не була розтоплана під його копитами, внаслідок чого залишилася на все життя прикутою до ліжка.

Більшість творів поетеса написала для дітей і про дітей. Окреме видання віршів Підгірянки в СРСР вийшло у Львові лише напередодні її смерті. За роки незалежності побачили світ у видавництвах Києва, Ужгорода, Коломиї, Івано-Франківська книжки «Розповіді вам казки, байку», «Гарний Мурко мій маленький», «Безкінечні казочки», «Зіллюся з серцем народу», «Краю мій, рідний», «Учись, маленький», «Три віночки», «Мелодії дитинства», «Мати-страдниця».

Померла Марійка Підгірянку 20 травня 1963, похована у Львові на Личаківському цвинтарі. У Білих Ославах 2014 відкрито пам'ятник Марійці Підгірянці. Меморіальні дошки відкрито на загальноосвітніх школах, де викладала поетеса. Ім'я Марійки Підгірянки від 1991 носить Івано-Франківський театр ляльок.

115 років від дня народження Олексія Руська (1906–1964), українського педагога, організатора освіти

Він міг стати відомим хіміком, але організаторський талант керівника, вміння формувати й очолювати колектив допомогли йому стати наймолодшим ректором Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка і

наймолодшим ректором на теренах колишнього СРСР.

Олексій Микитович Русько народився 30 березня 1906 в місті Білостоці в сім'ї робітника-залізничника. У 1919–1925 роках працював слюсарем в місті Христинівці. У 1928 став студентом хімічного факультету Київського інституту народної освіти. 1930, у зв'язку з реорганізацією навчального закладу, продовжив навчання в Київському хіміко-технологічному інституті, який закінчив у 1932. Тоді ж розпочав педагогічну діяльність на посаді викладача хімії в Київському державному педагогічному інституті ім. О.М. Горького. Згодом був призначений деканом факультету, а потім і заступником директора інституту з навчальної роботи.

У квітні 1938 О. Руська призначено ректором Київського державного університету (КДУ). У березні 1939 для увічнення пам'яті Великого Кобзаря Київському державному університету присвоєно ім'я Т.Г. Шевченка. За ректорства О. Руська, 1940 зведено новий навчальний корпус для гуманітарних факультетів, на базі фізико-математичного факультету відкрито два нових: механіко-математичний і фізичний. В 1941 університет було евакуйовано спочатку до Харкова, а потім до м. Кизил-Орда Казахської РСР, де в лютому 1942 на базі Київського й Харківського університетів утворено Об'єднаний Український державний університет (ОУДУ), ректором якого призначено О. Руська. Після звільнення Харкова у серпні 1943 О. Руську було доручено організувати відбудову Харківського університету. З 1 вересня до початку листопада 1943 виконував обов'язки ректора Харківського університету. Після визволення Києва 6 листопада 1943 повернувся до Київського університету, де взяв на себе організацію відбудови зруйнованих нацистами приміщень, відновлення занять, налагодження побуту викладачів і студентів.

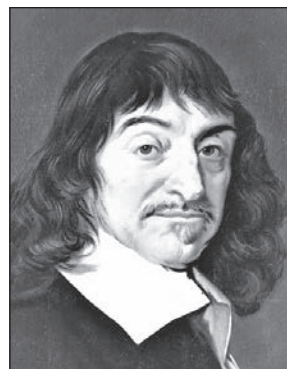
З 1944 – заступник міністра народної освіти. Працював над вирішенням нагальних питань: відновлення мережі педагогічних вишів і технікумів, створення їхньої матеріально-технічної бази, знищеної під час війни, забезпечення навчальних закладів необхідною навчально-методичною літературою та ін. Продовжуючи викладати неорганічну хімію в Київському університеті та Київському педагогічному інституті, 1948 захистив у Ленінграді дисертацію на ступінь кандидата педагогічних наук. Олексій Русько – автор понад 100 наукових праць, серед яких науково-методичні посібники й підручники з хімії для вищих і середніх навчальних закладів.

З 1958 по 1964 Олексій Русько очолював Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР (нині Інститут педагогіки НАПН України). Був одним з організаторів і першим головою Педагогічного товариства УРСР (з 1960), керівником педагогічної секції комісії ЮНЕСКО в Українській РСР.

Помер Олексій Русько 25 серпня 1964 у Києві й похований на Байковому цвинтарі.

425 років від дня народження Рене Декарта (Rene Descartes; 1596–1650), французького філософа

Звертаючись до життєвих колізій і творчої лабораторії Рене Декарта, не перестаєш диву-

ватися: як він міг легко перейти від математики до механіки, від механіки – до медицини, від медицини – до астрономії та оптики. З його іменем пов'язано творення аналітичної геометрії, введення перемінних величин у математику, встановлення зв'язку геометричної фігури з числом, формулювання закону дії і протидії, обґрунтування методу раціоналістичної дедукції.

Народився Рене Декарт 31 березня 1596 в місті Лае (зараз – Декарт). Його мати померла за кілька днів після народження сина. Його віддали на виховання єзуїтам в коледж Ла-Флеш (Анжу). Схоластична спрямованість єзуїтських коледжів не особливо налаштували до навчання, а тому учитися Рене не любив. В 17 років його цікавили лише фехтування і верхова їзда. Після переїзду в Париж – гульбища, карти, і важко було навіть подумати, що з нього вийде одна з найвидатніших особистостей в історії людства.

Таємно від родичів і друзів Рене знімає тихий будиночок в Сен-Жерменському передмісті Парижа, зачинається в ньому і два роки вивчає математику. Саме в цей час формується і особливості його творчої лабораторії. Услід за іншими мислителями того часу Декарт різко виступає проти схоластики, її засилля у філософії. На противагу схоластиці він вводить принципи методологічного сумніву (cogito ergo sum), наголошуючи на праві людини самостійно досягати істини власним розумом.

Далі Декарт мандрує Європою: Австрія, Богемія, Німеччина, Угорщина, Швейцарія, Італія. Після тривалих подорожей Рене повертається до Парижа, але потім вирушає до Голландії, де живе двадцять років. Саме тут він створює свої знамениті праці «Міркування про метод», «Метафізичні роздуми про першу філософію», «Начала філософії» – книги, які на довгі роки визначають шлях розвитку науки і філософії.

Декарт вніс у педагогіку дух раціоналізму. Його педагогічним ідеалом був розвиток ясного доказового мислення. Навчання, заснованому на рутинному заучуванні, філософ протиставляв свободу думки і раціональне прагнення до знань.

Наприкінці 1649 шведська королева Христина запрошує Декарта читати їй лекції з філософії, сподіваючись з його допомогою створити Шведську академію наук. Декарт запрошення прийняв, однак перебування в Стокгольмі тривало лише кілька місяців. Тут він захворів на запалення легенів. Хвороба проходила надто важко, з постійною втратою свідомості. Отямившись, він тихо промовив: «Пора в дорогу, душа моя». Це були останні слова Декарта.

Помер Рене Декарт 11 лютого 1650, не доживши одного місяця до 54-х років.

Скарбами позначений край

Рецензія на видання «Художники Бессарабії: До 10-річчя Ізмаїльської міської організації Національної спілки художників України : альбом / ред.-упорядник Шевчук Т. С. – Дрогобич : Коло, 2020. – 134 с.»

Перше враження завжди містить елемент неповторності. Таким воно видалося і на цей раз, коли потрапило до рук розкішне видання «Художники Бессарабії». Йдеться про художній альбом, виданий до 10-річчя Ізмаїльської міської організації Національної спілки художників України. Він водночас свідчить і про розмаїтість наукових змагань і мистецьких устремлінь доктора філологічних наук, професора Ізмаїльського гуманітарного університету Тетяни Шевчук, якій належить і редакція, і загальне упорядкування книжки. Альбом побачив світ 2020 року у відомому Дрогобицькому видавництві «Коло», яке в останні десятиріччя, заявило про власну фаховість не тільки в Україні, але й далеко за її межами. Ці «заспівні» рядки продиктовані важливістю виховання любові до Вітчизни загальною і отчого краю зокрема. Адже сприйняття орієнтує та його зміцнення в розумінні стрижневої ідентичності має прецінь визначальне значення для різних вікових категорій людей, у першу чергу для молодого покоління.

У цьому сенсі така книжкова новинка, як «Художники Бессарабії», викликає неабияке зацікавлення, зокрема з проєкцією на освітній процес. Альбом є першим виданням у ділянці регіонального образотворчого мистецтва Ізмаїльщини. Він репрезентує праці 28 членів Ізмаїльської міської організації НСХУ України. Цю громадську творчу організацію гуртує рівень професійних уподобань як безпосередньо художників, так і мистецтвознавців, і народних майстрів.

Рецензована книжка зримо й вагомо представляє Буджак кризі світоглядну й мистецьку призму бессарабських митців. Їхній художній доробок засвідчує таке розмаїття голосів, де годі відняти окремо «сольний». Та, мабуть, і нема потреби шукати, бо багатством можна б адресувати побажання: варто продовжувати освоювати навколишню красу з урахуванням духовних запитів і змагань... Останнє можна відчитати у вітальних статтях Ізмаїльського міського голови Андрія Абрамченка та заслуженого художника України, голови ІМО НСХУ Олександра Кари, якими й відкривається альбом. Демонстрації його безпосередніх носіїв передую розлога стаття «Художні світи митців Бессарабії» з-під пера мистецтвознавця Тетяни Шевчук (с. 7-12). Відрадно, що вона очолює виконання проєкту МОН України «Регіональна література і живопис як засіб формування колективної ідентичності локального соціуму» (2019-2021). А тут – осмислення ужитку уродженців багатьох міст Південної Бессарабії (Ізмаїл, Арциз, Кілія, Рені), які досягли в галузі живопису, акварелі, графіки, декоративно-прикладного мистецтва суттєвих успіхів. За її аргументованим твердженням, «регіональна самобутність і полікультурність» – це провідні ознаки творчості членів спілки, а їхні коріння нуртують біля етнічних джерел. Адже вони – нащадки колоністів Бессарабії й органічно пов'язують в одне ціле самобутні начала українського, російського, болгарського, гагаузького, молдавського, грецького, албансько-

го й німецького народів. Дослідниця чітко робить вододіл там, де цього вимагає «погляд в середину» присутньої справи. Приміром, стосовно Олександра Кари та Івана Шишмана. Обидва – болгарського походження, обидва удостоїлись звання Заслужений художник України.

Напрошується запитання: чому жіночі образи Олександра Кари набули оціночного забарвлення у визначенні «бессарабські мадонни»? Впадає в око відповідь Тетяни Шевчук: «Сюжетна основа творчих композицій митця, написаних у техніці енкаустики, базується на болгарському фольклорі, знанні й повазі до культурних традицій свого етносу («Хоро», «Золота лоза», «Причастя», «Небесні гості на Різдво»). Вона слушно увиразнює акцент: художник прагне писати свої образи плоскісно, сягаючи символічності, локальності колірних плям, «де одночасно присутня музикальність і пластичність лінії». Власне, звідси – гармонійність образів митця.

Натомість художні розмисли під пензлем Івана Шишмана позначені сакральною конкретикою, тяжінням до монументального вирішення композиційних з'ясувань живописного характеру. Не буде перебільшенням, коли скажу: кожне оціночне судження Тетяни Шевчук заслуговує на детальне прочитання. Згадати б династію Чакір (Петро Чакір; 1931-2012), Ларису Чакір-Узун та Аллу Чакір-Гриценко; пейзажі Івана Коцофляка, що творять «атмосферу інтелектуального спілкування автора і глядача».

Без сумніву, все це – яскрава спонукка ознайомитись з творчими надбаннями Тетяни Мітакі,

Олени Андреевої-Сичової, Валерії Левенцової, Катерини Лемешевської, Галини Сапунжі, Ольги Друмової, Володимира Дудника, Миколи Федяєва, Павла Македонського, Михайла Пейкова, Сергія Костова. У цьому контекстуальному зрізі мимоволі привертають увагу цікаво закріплені твори арцизьких митців – Володимира Афанасьєва, Тамари Ткач, Дмитра Дьошина, Дмитра Скулінця, сюжети яких органічно пов'язані з місцевим колоритом. Важливо, що окремі члени успішно працюють у галузі декоративно-прикладного мистецтва, зокрема Анатолій Гусаков, Валентин Белий, а також Надія Ільїна, родинні корені якої в'яжуться з нащадками німецьких колоністів Бессарабії. Не оминати б діяльність Миколи Седніна, якому належить розробка програми «Лікування мистецтвом», художніх напрямів «DI-ART», «Геліографіка» і багато інших досягнень.

Завершують видання лаконічні біограми усіх членів ІМО НСХУ України.

Впадає в око, що деякі пра-

ці нагадують ремінісценції геніального українського художника-самоука Никифора Дровняка (1895-1968), якому належить індивідуальний стиль з ознаками «недільного настрою». Окремі вміщені твори – це буквально ілюстрації до славновісних «Ідилій» Петка Тодорова (1876-1916), якому судилося вписати чимало вагомих сторінок в історію болгарсько-українських взаємодій, завдяки співпраці з Іваном Франком, Володимиром Гнатюком, Ольгою Кобилянською...

Рецензоване видання збагачує кожного.

А недоліки? Ні, радше про побажання. Шкода, що альбом має тільки цупку обкладинку, бо тут пасувала би тверда... У наступному перевиданні можна б ширше закріпити мову про типологічні особливості й відмінності в творчості бодай найбільш вагомих митців, які репрезентують край, що пахне хлібом і вином...

Микола ЗИМОМРЯ,
завідувач кафедри германських
мов і перекладознавства
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка,
доктор філологічних наук,
професор

На фото:

1. Гриценко-Чакір А. Трійця. 2013
2. Костов С. Фрагмент первозданності. 2008
3. Федяєв М. Україночка. 2013

